

educ_2022_140

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 610
ПРОКОПЕЦЬ ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент **Шестобуз О.С.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	
1.1. Аналіз проблеми використання наочності в науковій літературі.....	7
1.2. Сутність та види наочності в навчанні молодших школярів.....	18
1.3. Роль засобів наочності при вивченні образотворчого мистецтва в початкових класах.....	27
Висновки до першого розділу.....	38
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ.....	
2.1. Дослідження стану використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.....	41
2.2. Характеристика різних видів наочності при опануванні образотворчого мистецтва молодшими школярами.....	50
2.3. Методичний інструментарій використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.....	62
Висновки до другого розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	80
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки гострою постає проблема необхідності чітких змін у сфері початкової освіти, які спрямовуються на різнобічну підготовку молодших школярів, їхньої цілісного та гармонійного розвитку, особистісного зростання. Необхідно налаштовувати дітей на шлях поетапного, цілеспрямованого сприймання та розуміння сьогодення, зважати на умови, в яких відбувається їхня життєдіяльність.

Надзвичайні можливості впливу на учнів в початковій школі має оволодіння загальною мистецькою освітою, яку розглядають як універсальний засіб особистісного розвитку молодших школярів, що базується на виявленні індивідуальних здібностей, естетичних потреб, смаків та інтересів. Здійснюючи аналіз сучасного спрямування мистецьких дисциплін у початковій школі та зміст навчальних програм, варто відзначити вагому роль доцільного використання різних видів наочно-ілюстративного матеріалу, а саме: репродукції картин, малюнки, ілюстрації, таблиці, фотографії, схеми, моделі, муляжі, сучасні технічні засоби навчання та ін.

Відповідно пріоритетне місце серед напрямків педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку займає дослідження теоретично-практичних особливостей використання різних видів унаочнення навчального матеріалу, які сприяють інтенсивнішому засвоєнню художніх знань і практичних умінь, ґрунтовнішому розвитку наочно-образного, предметного й асоціативного мислення молодших школярів.

Зазначене зумовлюється специфікою розвитку мислення учнів молодшого шкільного віку. Оскільки на ранніх етапах свого розвитку школярі мислять більше візуальними образами, а поняття та терміни запам'ятовуються учнями у їхній свідомості у значно меншій кількості, і відповідно, вони мають бути підкріплені певними образами, прикладами та фактами.

Стан дослідження проблеми. Важливим аспектом психолого-педагогічних і методичних досліджень є проблема специфіки організації та психолого-педагогічного забезпечення унаочнення навчання як складової ефективного засвоєння знань та адекватного осмислення учнями. Так, протягом багатьох років з різним ступенем об'єктивності окреслену проблему розглядали педагоги А. Дістервег, Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський та ін.

Проблема організації використання різних видів наочності при сприйманні навчального матеріалу висвітлювали науковці у контексті власних досліджень, зокрема:

- психологічні – К. Вербицький, О. Запорожець, В. Юркевич та ін.;
- педагогічні – Л. Занков, М. Гаркавенко, В. Онищук, А. Захарова, С. Логачевська, О. Савченко, В. Орлов, І. Підласий, Ю. Щербаков та ін.;
- методичні – Н. Байбара, М. Богданович, Л. Варзацька, М. Дідух, М. Ігнатенко, О. Киричук та ін.

Особливості використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва досліджували С. Коновець, М. Кириченко, Л. Масол, С.Трач та ін.

Зважаючи на важливість впровадження та ефективність використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах, безсумнівну актуальність і доцільність вказаної проблеми, нами було здійснено вибір теми магістерської роботи **«Використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах»**.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити особливості використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.

Завдання дослідження:

- здійснити аналіз проблеми дослідження в науковій літературі;

- розкрити сутність та роль різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах;
- дослідити стан використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах;
- обґрунтувати особливості використання різних видів наочності при опануванні образотворчого мистецтва молодшими школярами.

Об'єкт дослідження – використання різних видів наочності в початковій школі.

Предмет дослідження – особливості використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених у роботі задач нами була розроблена програма реалізації дослідження, яка базується на застосуванні відповідних методів:

- *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів з окресленої проблеми; систематизація та узагальнення теоретичної інформації; здійснення теоретичного моделювання особливостей використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах;

- *емпіричні* – анкетування, бесіда, педагогічне спостереження з метою дослідження стану використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах;

- *методи обробки результатів дослідження* – кількісний і якісний аналіз отриманих даних, порівняння показників з метою обробки результатів використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва з молодшими школярами.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що обґрунтовано сутність та роль видів наочності як засобу навчання, розкрито особливості використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах, запропоновано методичний супровід використання

різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.

Практичне значення дослідження полягає в тому, матеріали магістерської роботи можуть ефективно використовуватися вчителями-практиками, методистами, вихователями груп продовженого дня під час педагогічної діяльності при вивченні образотворчого мистецтва молодшими школярами, а також викладачами та студентами закладів вищої освіти у власній діяльності.

Апробація та публікація результатів дослідження. Основні положення та результати нашого дослідження доповідалися на щорічній студентській науковій конференції Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича 19 квітня 2021 року та відображені у матеріалах конференції.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, два розділи, декілька параграфів, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

1.1. Аналіз проблеми використання наочності в науковій літературі

Проблема використання наочності у процесі навчання має тривалий етап становлення та розвитку. Зміст поняття наочності поступово змінювався з певним історичним періодом, урізноманітнювався й уточнювався під час розвитку теорії та практики дидактики, узагальнюючи на конкретному етапі наявні потреби у суспільстві. Тому суспільна потреба спонукає переглянути існуючі підходи та уточнити дане питання.

Здійснимо аналіз і визначимо основні положення у спадщині видатних педагогів минулих років, які наголошували про основні етапи становлення та розвитку поняття наочності, висвітлимо аспекти, які відображають історичне розуміння теорії наочного навчання. Крім того, важливими є результати сучасних досліджень, які спрямовані на підвищення ефективності освітнього процесу, сприяють розширенню змісту та вдосконаленню принципу наочності.

Відомі педагоги Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, К. Ушинський та ін. сформулювали й обґрунтували першооснову теорії наочності у навчанні. Так, Я.А. Коменський вперше довів необхідність застосування наочного матеріалу під час навчання. Він розробив теорію природовідповідності, яка має вагомим значенням в розвитку наочного навчання, сприяла розв'язанню питання доцільності використання засобів навчання, які полегшують опанування учнями навчального матеріалу. У результаті ним обґрунтовано положення, в якому визначається основою навчання чуттєве пізнання та досвід школярів.

Я.А. Коменський наголошував на необхідності методу, за допомогою якого предмети для усвідомлення були представлені розумові так, щоб вони сприймалися правильно та чітко.

Цей метод став в основі сформульованого педагогом «золотого правила дидактики», суть якого така: «нехай буде для учнів золотим правилом: все, що тільки можна давати для сприйняття чуттями, а саме: видиме – для сприйняття зором, що чуємо – слухом, доступне дотику – шляхом дотику. Якщо будь-які предмети одразу можна сприймати декількома чуттями, нехай вони відразу охоплюються декількома чуттями» (Н.Волкова, 2001).

«Золоте правило» Я.А. Коменського є основним і сьогодні в освітньому процесі.

Й.Г. Песталоцці здійснив обґрунтування теоретичних аспектів наочного навчання. Він вважав: «наочність є абсолютною основою будь-якого пізнання, а чуттєве сприйняття є єдиним фундаментом будь-якого людського пізнання. Наочне навчання є лише простим продовженням того, що було закладено природою в якості інстинкту і навіть у тих же природних проявах» (М.Фіцула, 2006).

На думку педагога, наочне навчання не є тільки отриманням знань на основі спостережень, власного чуттєвого досвіду, а бачиться ним як значний фактор розвитку логічного мислення учнів. Він здійснює пояснення наочності у навчанні, що ґрунтується на характеристиках розуму особистості узагальнювати власні почуття, враження, думки, які отримуються від навколишньої дійсності через органи чуттів, єдність певних понять, поступово усвідомлюючи їх чітке розуміння.

У розумінні Й.Г. Песталоцці: «наочне навчання має вже хоч і умовні, але два ступені: загальне наочне навчання, коли навчання починається із ознайомлення з самою людиною; спеціальне наочне навчання – це вчення про подання навчальних предметів відповідно до існуючих дидактичних вимог» (М.Фіцула, 2006).

Й.Г. Песталоцці саме у наочному навчанні, яке зводилося, за його розумінням до чуттєвого пізнання світу, вбачає єдину основу певного особистісного розвитку. Елементарна розумова освіта або початкове шкільне навчання, за його тлумаченням: «означає таке початкове навчання, яке здійснюється в процесі ознайомлення учнів із предметами шляхом виділення найпростіших елементів для спостереження» (М.Фіцула, 2006).

У педагогічній спадщині видатного педагога К. Ушинського є належне місце обґрунтованому ним вченню про наочне навчання. К. Ушинський у власних працях шукав вирішення питання наочного навчання. Дійсно сприяв розвитку принципу наочності відносно нових наукових досягнень, визначив нове тлумачення окремих вагомих питань застосування наочності під час навчання, був основоположником методики використання наочних засобів подачі навчального матеріалу. Відповідно, принцип наочності досяг нового більш високого рівня становлення.

К. Ушинський відзначає: «обов'язок початкового навчання – вчити дитину спостерігати правильно і збагачувати її душу якомога повнішими, правильнішими, яскравішими образами, які потім стають елементами її процесу мислення» (К.Ушинський, 1993, с.249).

На думку К. Ушинського: «наочне навчання – це таке навчання, яке ґрунтується не на абстрактних уявленнях і словах, а на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих дитиною, незалежно від того чи ці образи сприйняті під час самого навчання під керівництвом наставника, чи раніше, завдяки самостійним спостереженням дитини. Отже, наставник знаходить у душі дитини вже готовий образ і на ньому будує навчання» (К.Ушинський, 1993, с.249).

К. Ушинський наголошував: «наочність має особливо велике значення на початкових етапах навчання, оскільки дитяча природа виразно потребує наочності. Дитина мислить формами, барвами, звуками, відчуттями взагалі... Таким чином, надаючи початковому навчанню форм, барв, звуків, – словом,

роблячи його доступним якнайбільшій кількості чуттів дитини, ми робимо разом із тим навчання доступним їй» (К.Ушинський, 1993, с.250).

За К. Ушинським: «процес навчання, проходить декілька нерозривно пов'язаних між собою етапів, першим з яких є накопичення матеріалів пізнання – живе, безпосереднє сприйняття дітьми предметів та явищ навколишнього світу під керівництвом учителя. Якщо хочемо розвинути розум дитини, ми повинні навчати її спостерігати. Вправляння у спостереженні та вироблення вміння логічно, правильно висловлювати їх і є метою наочного навчання» (К.Ушинський, 1993, с.251).

Серед різних видів наочного матеріалу видатний педагог надавав пріоритетної ролі ілюстраціям, картинам, як наочним засобам навчання, особливо в перші роки навчання. У наступні роки треба звертати увагу безпосередньо до натуральних предметів, які можна поставити перед очима школярів. Тобто, засобами наочного навчання є тільки ті предмети та їхні зображення, які мають здатність безпосередньо впливати на органи чуття дитини, відтворювати в свідомості певний чуттєвий образ явища або об'єкта.

Відповідно, К. Ушинський розуміє: «наочність як дидактичний принцип, який пронизує як зміст, так і окремі методи та прийоми навчання і взаємопов'язаний з усіма іншими дидактичними принципами, які є необхідними умовами навчання» (К.Ушинський, 1993, с.252).

Видатні педагоги минулих років дійшли спільних положень і трактувань у виборі основ, які забезпечать доступність, свідомість й ефективність навчання, визначаючи, що наочність – це:

- «золоте правило» за Я.А. Коменським;
- «вищий принцип навчання людства» за Й.Г. Песталоцці;
- необхідна умова навчання за К. Ушинським.

Безсумнівно, ці принципи і положення є основою теорії наочного навчання на сучасному етапі.

Педагоги підкреслювали співрозмірність наочності зі сприйманням предметів або явищ дійсності, з посиланням на психічні процеси особистості, яка формується.

Дослідники В. Давидов, Д. Ельконін, Л. Фрідман порушують проблемне питання про зв'язок принципу наочності з безпосереднім сприйманням та чуттєвим відображенням-уявленням певних об'єктів, які безпосередньо сприймати учні не можуть, бо в їх основі – вияв значних закономірностей і характеристик, а уявні поняття не можна спостерігати взагалі.

У сучасній педагогічній науці відзначається, що принцип наочності дотичний до розуміння наочного навчання Я. Коменським, Й. Песталоцці, К. Ушинським. Тому, доцільно проаналізувати суть поняття «принцип наочності», яке висвітлюється у науковій літературі.

Так, у дидактиці тлумачиться: «наочність у навчанні є дидактичним принципом, згідно якого навчання будується на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих учнями» (М.Фіцула, 2006).

У педагогічному словнику С. Гончаренка вказано: «наочність у навчанні – один з основних принципів дидактики, відповідно до якого навчання будується на конкретних образах, що безпосередньо сприймаються учнями. Вперше цей принцип обґрунтував Я. Коменський. Сучасні дидакти розглядають наочність як джерело знань, на основі якого формуються чуттєві уявлення й поняття, як ілюстрацію до положень, що вивчаються, опору для абстрактного мислення» (С.Гончаренко, 1997, с.224).

Дослідник Н. Волкова зазначає: «принцип наочності передбачає навчання на основі живого сприймання конкретних предметів і явищ дійсності або їх зображень» (Н.Волкова, 2001, с.273).

На думку О. Савченко: «у сучасній початковій школі принцип наочності також зберігає своє важливе значення, оскільки забезпечує чуттєву основу сприймання, запобігає формальному засвоєнню невідомих явищ і понять» (О. Савченко, 1997).

Принцип наочності визначається як певна сукупність норм, що впливає із закономірностей дидактичного навчання та опирається на процес пізнання навколишньої дійсності на основі власних спостережень, образного мислення та практики сприйняття від конкретного до загального образу та навпаки.

Розуміння змісту поняття принципу наочності в наукових джерел свідчить про сталість у розкритті сьогодні цього питання, воно залишилося традиційно без змін і не було під впливом інших дидактичних теорій. Звичайно, з розвитком науки та суспільства змінювався підхід до розуміння суті та змісту поняття наочності та наочного навчання.

Оскільки з часом відбуваються зміни умов навчання, розширення можливостей дослідження.

Детально висвітлюючи сучасні підходи до розуміння понять наочності, наочні засоби, зупинимося на основних з них. Так, поняття наочності за змістом є певним синонімом поняття наочного споглядання, яке походить від споглядаю, дивлюся.

У філософському словнику: «споглядання, одне із основних понять філософії, психології та соціології, відображення реальності у формі чуттєвих та мислених образів, передує практичним діям людини, надаючи їм цілеспрямований характер. Об'єктивний світ, впливаючи на людину, відображається у вигляді уявлень, думок, ідей» (Г.Балл, 2002).

У психологічному словнику зазначається: «споглядання – це безпосереднє відображення дійсності, чуттєвий рівень пізнання» (О.Степанов, 2006, с.180).

Педагогічний словник трактує: «споглядання як емпіричний ступінь пізнання, основу якого становить безпосереднє чуттєве відображення» (С.Гончаренко, 1997, с.317).

Аналіз й узагальнення суті поняття споглядання в аспекті наочного навчання, що відображено у довідкових джерелах, дає підстави виокремити, що наочність є безпосереднім відображенням навколишньої дійсності,

чуттєвим ступенем пізнання, і є традиційним розумінням поняття наочності. Тільки процесом спогляданням і чуттєвим сприйманням процес пізнання дійсності не обмежується. На сучасному етапі теоретичний зміст наочності передбачає певне становлення взаємозв'язків між чуттєвістю і раціональністю, конкретністю й абстрактністю.

Маємо також визначити та уточнити основні положення наочного навчання, обґрунтувати ознаки наочності з певного навчального матеріалу, специфіку його призначення та засвоєння, розглянути зміст з позицій різних наук, розкрити особливості наочності в освітньому процесі в усіх проявах, які можливі.

Багатогранність та важливість поняття наочності підкреслюють сучасні тлумачення його у наукових працях дослідників з різних позицій.

У психологічних джерелах зазначається: «наочність – це властивість, особливість психічних образів об'єктів, предметів; показник простоти і розуміння для даної людини того психічного образу – суб'єктивного продукту психічного відображення реальної дійсності, який вона створює в результаті процесів сприймання, мислення та уявлення» (О.Степанов, 2006, с.21).

У довідковій літературі поняття «наочний» пояснюється: «як такий, що можна безпосередньо бачити, цілком очевидний за спогляданням» (В.Бусел, 2003, с.57).

Отож, тлумачення поняття наочності відбувалося з філософської, психологічної та педагогічної точок зору та є різноаспектним у розумінні науковців. Однак воно є традиційно незмінним у сучасних наукових працях дослідників. Педагогічні положення мають враховувати філософські основи, і бути при цьому чітко сформульованими. Тому визначається завдання, що повинно вирішуватися у певній ситуації.

У контексті нашого дослідження при розкритті змісту принципу наочності розглянемо суть поняття наочності в поняттях наочного образу, наочного об'єкту та їх властивостей.

За визначенням І. Якиманської: «образ не є продуктом пасивного відображення, споглядання об'єктів. Він, як своєрідний промінь, вибірково фіксує своїм змістом ті сторони, властивості, ознаки об'єктів, які необхідні для діяльності суб'єкта, є для нього важливими. Тому образ завжди наповнений особистісним змістом, він тісніше, порівняно з поняттям, пов'язаний з чуттєвим відношенням людини до навколишнього світу, його співпереживанням» (І. Якиманська, 1999).

Основою використання різних графічних, предметних, символічних зображень на площині та в об'ємі є певні наочні образи. Такі образи мають вагоме значення у процесі розвитку мислення. Візуальні образи під час мислення добре розвинені у дітей, тому що джерела візуальної інформації в цілісному поєднанні є досить потужним чинником у формуванні розумових сил.

На думку І. Якиманської: «створення образів, оперування ними, відбувається в складних, суперечливих умовах, коли використовується наочний матеріал, який є різним за змістом і формою (предметний, ілюстративно-графічний, умовно-схематичний, знаково-символічний). Щоб створити образ, учень повинен не просто споглядати предмети, а активно діяти: порівнювати, осмислювати, розуміти» (І. Якиманська, 1999).

Л. Фрідман зазначає: «у випадку, коли сприйняття певного об'єкта, який ми спостерігаємо, бачимо, чуємо і не розуміємо, або коли цей предмет представляється лише у вигляді нагромадження деталей невідомого призначення, то цей образ, що створюється в нашій уяві, звичайно, буде ненаочним. Якщо ж, спостерігаючи, сприймаючи об'єкт, явище, ми їх розуміємо, то даний образ сприйняття є наочним» (Л. Фрідман, 1994, с.16).

Також, дослідник підкреслює: «багато об'єктів, які ми безпосередньо сприйняти не можемо, стають наочними в результаті виявлення суттєвих закономірностей, які їх стосуються, і побудови на цій основі їх моделей. Наочність не є якоюсь властивістю або якістю реальних об'єктів, предметів

чи явищ. І коли говорять про наочність тих чи інших об'єктів, то насправді мають на увазі наочність образів цих предметів» (Л. Фрідман, 1994, с.21).

Отож, наочним є тільки той об'єкт, демонстрація, будова та специфіка вивчення якого сприяє виникненню в свідомості школярів певного образу поняття, предмета, явища дійсності, які вивчаються. Відповідно ці образи та уявлення називають наочними.

З'ясуємо перелік предметів, об'єктів, явищ, їх властивостей і процесів, які можна використовувати як наочні об'єкти, тобто наочні посібники під час засвоєння знань.

У науковій літературі зазначене поняття має різні тлумачення. В педагогічному словнику пояснюється: «наочні навчальні посібники – засоби наочності в навчанні, площинні та об'ємні зображення предметів і явищ реального світу або природні об'єкти в їхньому звичайному препарованому вигляді. Основними типами наочних навчальних посібників є картини, таблиці, дидактичний матеріал, карти, схеми, діаграми, альбоми, атласи, макети, моделі, гербарії, колекції тощо» (С.Гончаренко, 1997, с.224).

За М. Фіцулою наочність поділяється на види в залежності від характеру відображення навколишньої дійсності, а саме:

- зображувальну: репродукції картин, малюнки, муляжі, вироби, навчальні таблиці, макети та ін.;
- схематичну: малюнки, таблиці, схеми, зображення, графіки тощо;
- натуральну: природній матеріал, рослини, продукти праці, речовини тощо (М. Фіцула, 2006, с.114).

У процесі формування наочних образів на уроках доцільно використовувати різноманітне навчальне обладнання, яке прийнято називати наочними засобами. Будь-які предмети при демонструванні їх на уроці виступають як навчальні моделі та муляжі.

Важливим є обґрунтування сучасного розуміння змісту поняття «наочний об'єкт», суть якого розкривається в ознаках, властивостях наочного матеріалу, який доцільно застосовувати під час навчання.

Застосовуючи натуральні наочні об'єкти, вчитель проілюструє школярам тільки зовнішні, зримі частини та їх ознаки. Відбувається забезпечення створення певного уявлення про образ.

Використання реальних об'єктів переважно здійснюється у вигляді не предметів засвоєння, а як засобів опанування певних знань, і ці об'єкти є засобами характеристики явищ та понять, які потрібно вивчити. Серед об'єктів вивчення є характерні ознаки цих предметів, які можуть належати іншим об'єктам і сприйматися як модель.

Використання натурального вигляду об'єктів може бути обмеженим під час формування певних понять і здійснення розумових дій, що зумовлюється наявним надлишком несуттєвих властивостей і ознак, незручним використанням. Педагоги на уроках переважно використовують наочний матеріал у вигляді площинних чи об'ємних зображень оточуючих предметів, явищ і об'єктів. Така наочність є зміненими копіями оригіналів і називається моделями.

Б. Ліхачев зазначає: «педагог повинен орієнтуватися не лише на використання наочності як засобу ілюстрації, але і на самостійну роботу з образом, особливо художнім, як джерелом інформації, яке містить у собі загальне й одиничне, особливе й індивідуальне» (Б. Ліхачев, 1999, с.145).

Відповідно, використання вчителем в освітньому процесі наочних предметів, об'єктів, різного наочного матеріалу називається моделями предметів, окремих понять, явищ дійсності.

Наочним матеріалом називаються навчальні моделі різного походження, принципів створення та їхнього призначення. Застосування наочності в освітньому процесі зумовлене сучасним розвитком суспільства та інтересами школярів, які можуть виходити за традиційні межі, які визначаються принципом наочності.

Тому, на сучасному етапі в основі принципу наочності розуміється необхідність постійного застосування в навчанні різного наочного матеріалу

у вигляді навчальних моделей, які виразно сприймаються учнями та здатні утворювати відповідний наочний образ.

Серед завдань наочності, які визначаються її призначенням, змістом, можливостями, виокремлюється створення в молодших школярів образів оточуючих предметів, об'єктів способами демонстрації ілюстративного матеріалу із зображеннями цих предметів, які, відповідно, виступають як засоби наочності. В освітньому процесі можна при потребі використовувати власне натуральні предмети безпосередньо, а не моделі.

У сучасній науковій літературі під час вивчення класифікації засобів наочності та змісту принципу унаочнення, розглядається безпосередня чуттєвість споглядання та сприймання, в освітньому процесі виокремлюється значення особливостям застосування наочності різних видів від предметних моделей, які зображують довкілля до використання абстрактних моделей. У кожній формі відображається своя специфіка, виконується відповідна роль у пізнавальному процесі.

Звичайно, потрібною є цілісна характерна основа, яка створить та буде використовувати під час навчання загальну, науково обґрунтовану класифікацію наочності.

Отже, положення дидактичної науки, в яких окреслюється розуміння змісту принципу наочності, зберігає власне науково-теоретичне та практичне значення для освітнього процесу. Доцільно усвідомити та враховувати особливості призначення цього принципу, без яких сьогодні досить складно реалізовувати навчання. Тому, в початковій школі є власна потреба та необхідність у використанні різних видів наочності, які враховують вікові особливості, ефективні психологічні та педагогічні умови організації навчання.

1.2. Сутність та види наочності в навчанні молодших школярів

Проблема використання різних видів наочності в процесі навчання завжди була предметом зацікавлення науковців і практиків. Кожен новий етап становлення та розвитку психолого-педагогічної науки містив різні методи висвітлення цієї проблеми. У результаті з'являлися певні поради щодо застосування наочності, а також наголошувалося про ризики надмірного захоплення наочним матеріалом.

У контексті окресленої проблеми, вирішення потребували питання, при яких умовах та яким чином потрібно використовувати наочність як засіб навчання, коли її застосування є необхідним і корисним, непотрібним і шкідливим. Також виносилися питання у потребі моделювання як вищого ступеня розвитку принципу наочності.

У процесі навчання використання різних видів наочності супроводжується позитивним та суперечливим ставленням вчителів-практиків і науковців, відповідно і створюється педагогічна проблема, яка потребує дослідження. Тому наведемо окремі міркування дослідників. Так, багаторічний досвід зі створення різноманітних наочних матеріалів, їх узагальнення та систематизація у великій кількості засобів навчання, спостереження уроків, на яких використовувалося унаочнення, переконують, що спостерігаються окремі неправильні тлумачення принципу наочності та його особливостей, що визначається специфікою предметів і об'єктів, які вивчаються.

На думку Л. Фрідмана: «визначаючи найцінніші властивості наочного матеріалу, вчитель повинен мати на увазі, що це – найгостріша зброя, яка при неухважному та невмілому використанні може відвести учнів від розв'язання головного завдання, замінити мету яскравим засобом, може стати перешкодою на шляху до глибокого оволодіння знаннями, до пізнання суттєвих зв'язків і закономірностей» (Л.Фрідман, 1994).

Актуальність проблеми нашого дослідження в сучасних умовах підтверджують приклади використання наочності на уроках, зокрема: ілюстрацій, схем, таблиць, малюнків тощо, які розміщуються на класній дошці, переважно не достатньо беруться до уваги. Здійснений аналіз наукової літератури дозволяє відзначити, що питання покращення ефективного навчання з використанням наочності, є досить актуальним, але має недостатньо наукове висвітлення й опрацювання.

Для забезпечення ефективності використання наочності у процесі навчання, розглянемо ці проблемні аспекти й можливості їх вирішення. Розкриємо функції, які виконують наочні засоби навчання. Вони різноманітні та спрямовуються на забезпечення ефективності освітнього процесу.

Наочність характеризується особливостями:

- допомагає розкрити суть нових понять і повторити, узагальнити та закріпити вивчені терміни;
- сприяє цілісному руху процесу сприймання від конкретного, окремого до загального, абстрактного;
- є необхідним помічником у процесі самостійної діяльності учнів з навчальним матеріалом певної теми;
- є ефективним засобом самоконтролю школярів;
- забезпечує підвищення рівня активності дітей у навчанні;
- активізує процеси уваги, уяви, мислення, пам'яті та сприяє їх розвитку.

Узагальнимо, що наочні засоби, які застосовуються під час навчання, виконують дидактичну та психологічну функції.

Так, дидактична функція базується на різнобічному розгляді, аналізі наочних об'єктів цілісно та певними частинами, відкритті нових знань, властивостей, закономірностей подачі навчального матеріалу.

Психологічна функція містить розуміння предметних і абстрактних наочних посібників, які є зовнішнім виявом внутрішніх ознак, і

здійснюються учнями під керівництвом педагога під час оволодіння конкретними знаннями.

На практиці реалізація цих функцій, в основі яких є тільки позитивний зміст, часто супроводжується негативними результатами, і може сприяти виникненню педагогічної проблеми.

Для правильності визначення й обґрунтування умов ефективного використання різних видів наочності, нами проаналізовано, які з цих засобів необхідні у процесі навчання на сучасному етапі, з урахуванням психолого-педагогічних особливостей молодших школярів.

Дослідження психологів Г. Костюка, О. Скрипченка свідчать: «під час роботи з учнями початкової школи варто враховувати, що їх увага ще не достатньо стійка, в основному довільна, ситуативна. Через велику розумову втому діти можуть сконцентрувати увагу лише на короткий час. Пам'ять у них також в основному довільна й образна, а смислова, і логічна тільки виникає. Молодші школярі легко запам'ятовують те, що безпосередньо пов'язано з їх інтересом» (О. Скрипченко, 2001, с. 256).

Аналізуючи особливості розвитку мислення дітей молодшого шкільного віку в аспекті нашої проблеми, наведемо окремі думки, які є результатами дослідження психологів і педагогів.

Так, А.Люблінська відзначає: «конкретне мислення, будучи опорою для розвитку абстрактного, розвивається в процесі шкільного навчання в усі вікові періоди. Багато педагогів вважають, що маленька дитина мислить конкретно, тому, навчаючи її, потрібно широко використовувати наочність, а по мірі того, як вона буде оволодівати абстрактними поняттями й правилами, потрібно наочність поступово відкидати, переходити від всеохоплюючої наочності до часткової, а потім усунути її повністю» (А.Люблінська, 1998).

Характеристика конкретності мислення молодших школярів має здатність проявлятися тоді, коли розумове завдання можна виконати правильно за умови відповідності певних слів і предметів, їх зображень та уявлень про них.

Л. Фрідман вказує: «учитель має орієнтуватися не на вже засвоєний тип мислення – наочно-образний, а на новий, який виникає, тип – на понятійне, теоретичне мислення, бо лише в цьому випадку навчання буде достеменно розвиваючим. Це означає, що поряд із широким використанням предметних засобів наочності необхідно вже на цьому етапі навчання вводити елементи моделювання, знайомити учнів із відповідними моделями, які відображають абстрактні, теоретичні поняття» (Л. Фрідман, 1994, с. 64).

У працях дослідників В. Крутецького, Н. Менчинської та ін. вказується, що наявне пристосування мислительного типу зі здібностями до певного виду діяльності, робить можливим його зміну.

Вчителю доцільно завдяки спостереженню відзначити необхідний тип мислення школярів, здійснювати індивідуально та в групах систематичну диференційовану діяльність з розвитку основних елементів мислення дітей. Також педагогу потрібно при використанні наочного матеріалу під час навчання поєднувати наочність з іншими засобами навчання.

Важливою умовою в ефективному застосуванні наочних засобів відзначається правильність у поєднанні наочності та мовлення вчителя, його настанов. Ці особливості виокремлює К. Ушинський та дослідження у цьому напрямку здійснені науковцями Л. Занковим, Л. Фрідманом та ін.

Використання наочних засобів опирається на функції:

- сприяння та керування спостереженнями за об'єктами дійсності, які демонструються, пояснення за необхідності;
- здійснення аналізу результатів спостережень через чіткі запитання, які спрямовуються на порівняння елементів предметів, об'єктів, явищ навколишньої дійсності, порівняння та узагальнення відомостей, які базуються на досвіді, визначення наявних характерних ознак.

Серед сприятливих умов ефективного застосування наочних засобів виокремлюється чітка організація аналізу та інших операцій мислення у процесі застосування наочності. Потрібно навчити школярів правильному

спостереженню та сприйманню наочного матеріалу, оскільки при спогляданні не завжди відзначаються певні ознаки (Л.Фрідман, 1994).

Під час сприймання відбувається особлива діяльність, яка включає розумові дії як розпізнавання, порівняння, усвідомлення, розподіл певних засобів навчального матеріалу, його складових на групи для чіткого осмислення, виокремлення та змін при потребі.

Особливістю сприймання учнів є звертання поглядів, уваги на наочність, яка демонструється, при тому, що реакція на нові ознаки предметів змінюється швидко. Потрібно організовувати навчальну діяльність з проведенням аналізу, порівнянням, виокремленням значущих ознак, бо наочний ілюстративний матеріал, який сприймається може не бути головним, зникає зацікавленість ним, навіть коли школярі його споглядають.

Вікові особливості молодших школярів характеризують домінуючу роль візуальних об'єктів, які можна спочатку побачити та сприйняти, переважно їхні зовнішні ознаки та властивості. Таке сприймання наочного матеріалу, певних явищ, може бути поверховим, неправильним, з не чіткими уявленнями про їхню сутність.

Серед завдань вчителя є навчання школярів правильно виявляти та виокремлювати основні ознаки, суттєві властивості об'єктів, предметів дійсності під час сприймання, розкривати їхню сутність, відзначати головні характеристики.

Для швидкого виконання завдань на сприймання потрібно застосовувати навчальні вправи на виділення головних ознак та опрацьовувати зміст відповідних понять. Вагомі ознаки різних предметів іноді не можуть сприйматися під час споглядання, а їхнє виявлення відбувається тільки під час проведення чіткого аналізу, здійснюючи порівняння та узагальнення інформації, з використанням певних видів наочних засобів.

Вивчення багатьох об'єктів дійсності відбувається у визначених складних системах, відповідно, потрібно спрощувати об'єкти пізнання під

час роботи з ними. Способами спрощення об'єктів є: обмеженість їх від зовнішнього впливу різних факторів або врахування тільки окремих; зменшення зовнішніх досліджуваних ознак і елементів в їх поєднанні; покращення умов сприймання.

Чіткість сприймання об'єктів відзначається врахуванням окресленого вчителем навчального завдання. Оскільки, так визначається роль наочних засобів в освітньому процесі, особливості їх представлення, методика роботи над їх вивченням, а також треба прослідковувати сприйняття учнями поставлених навчальних завдань.

Молодші школярів, коли опрацьовують навчальний матеріал, здійснюють опору на здобутий ними попередній досвід, наявні особисті знання, ставлення до навчального матеріалу, який унаочнюється. Операції мислення задіяні для висвітлення тільки необхідного для діяльності, а під час зміни умов і навчального завдання відбуваються зміни у сприйманні та сукупності ознак предметів (А.Люблінська, 1998).

Для правильної організації процесу сприймання, навчання школярів виділяти значне та суттєве, вчителю необхідно:

- знати певний рівень підготовки учнів до процесу навчання;
- сформулювати потрібні уявлення про конкретні поняття;
- вміти коректувати хибні уявлення, які можуть бути наявні у свідомості дітей;
- розвинути достатній пізнавальний досвід учнів при здійсненні пізнання від чуттєвих ознак до певного узагальнення.

До зазначених умов для забезпечення ефективного використання наочності, треба виокремити таку умову як побудова та зовнішнє оформлення, тобто зовнішнє оформлення моделей для демонстрування, їх інформаційне насичення, які мають характерні ознаки.

Зовнішнє оформлення моделей для демонстрування визначається: простотою у користуванні; простотою під час у сприйняття; наявністю естетичних властивостей.

Зовнішнє оформлення наочного матеріалу має бути охайним, чітким; мати належний матеріал для виготовлення, відповідний колір, його насиченість та ін.; відповідність розміру наочності до конкретного навчального призначення та предмета, явища чи об'єкта, який має бути відображений.

Інформаційне насичення наочності виявляється у науковості змісту, який засвоюється; відповідності певному навчальному матеріалу.

Однією з методичних проблем при використанні наочних посібників є визначити доцільність і раціональність їх застосування. У науковій літературі на сучасному етапі досліджується та не залишається поза увагою питання негативного впливу наочного матеріалу на школярів. Так, при умовах надмірного, довготривалого або безперервного його застосування відбувається зворотній процес, замість раціонального та потрібного формування чітких понять і уявлень.

Одноманітність, обмеженість у застосуванні наочності впливає на виокремлення та узагальнення важливих ознак і властивостей навчального матеріалу. Також використання наочних посібників відбувається без потреби, і тоді наочність відіграє негативну роль.

У початкових класах важливими властивостями наочних засобів є яскравість, зрозумілість, доступність та образність. Також наочність має бути стриманою, тому що надмірність у кількості перенасичених елементів в ілюстративному матеріалі, інших видах наочності може відволікати школярів від головних і суттєвих ознак предметів, явищ, об'єктів, які потребують вивчення.

На уроках, кожен з яких має свою специфіку, яка зумовлюється індивідуальними якостями вчителя та особистісними рисами дітей під час сприймання, відбувається ознайомлення та закріплення з новим навчальним

матеріалом. Тому вивчення окремих тем здійснюється різноманітно, враховуючи вказані характеристики, має специфічні особливості та засоби навчання, методи та прийоми роботи, застосування яких допоможе ефективно провести урок.

В освітньому процесі застосування вчителем наочних засобів має бути з чітким дотриманням особливостей у їхній наявності, підготовці, різноманітному та раціональному використанні. Доцільно передбачати відповідну реакцію школярів, яка повинна контролюватися педагогом, уточнюватися дії учнів у реалізації навчальних завдань, виконання яких можуть забезпечуватися обраною наочністю (О.Березюк, 1996).

При встановленні ступеня застосування під час навчання наявного наочного матеріалу потрібно враховувати причини, які базуються на виникненні суперечливих поглядів щодо позитивного та негативного впливів засобів наочності. Однозначності при розв'язанні цієї проблеми не має, оскільки досить складно встановити нормативність при наявності наочних засобів і їхнього застосування в освітньому процесі.

Визначення конкретного ступеня користування наочним матеріалом обумовлене факторами, серед яких:

- мета, завдання, які виконує наочність у певній ситуації;
- рівень підготовки, індивідуальні та вікові особливості школярів;
- знання вчителем ефективних умов використання наочності відповідно до навчального матеріалу, розуміння особливостей та специфіки призначення наочності.

Ми вважаємо, що розуміння суті та особливостей застосування принципу наочності, наочних засобів, взаємозв'язку, який існує між ними, є важливою умовою ефективного та доцільного їх використання.

Завданням вчителя є усвідомлення того, що в освітньому процесі в якості наочного матеріалу застосовуються об'єкти у вигляді моделей різного ступеня сприйняття, відповідно зникають питання про правильне

оформлення цих засобів, їхню яскравість, елементи розмальовування, особливості використання.

Обізнаність педагога в цьому аспекті може забезпечити адекватність, правильність використання різних видів наочності з подоланням недоліків. Оскільки не потрібно їх прикрашати чи без потреби застосовувати наочний матеріал, який переважно використовується у вигляді моделей.

При виникненні певних проблем під час використання наочного матеріалу, варто звернути увагу на такі аспекти, які є наявними у повсякденній практичній діяльності, а саме:

- свідомому використанні наочності, що містить необхідність певної активності відповідно до навчального матеріалу, який повинен чітко сприйматися;

- самостійному застосуванні наочності школярами, що забезпечує активізацію та ефективність освітнього процесу (О.Савченко, 1997).

Необхідним і ефективним помічником вчителя на будь-якому уроці є наочні засоби. Звичайно педагог має знати суть принципу наочності, його призначення, функції дидактичного матеріалу, який подається, різні види наочності, володіти високим рівнем підготовки, знати вікові й індивідуальні особливості учнів початкової школи.

Серед практичних умінь педагога виокремимо аналіз навчальних завдань, визначення їх ролі у навчанні, передбачення певних дій, які мають передавати наочні посібники, організація контролю та корекції цих дій, коректування за необхідності хибних уявлень дітей, поглиблення та розширення уявлень учнів про нові поняття, розуміння суті, моделювання понять, явищ, предметів, об'єктів тощо.

Учителю треба пам'ятати, що увесь наочний матеріал на уроці є засобом досягнення поставленої мети, всі візуальні засоби навчання мають властивості наочності, потрібно розуміти їх призначення і простоту у застосуванні.

Отже, важливими в контексті окресленої проблеми дослідження будуть такі особливості: усвідомлення педагогом характерних особливостей наочності, знання різних прийомів роботи з наочністю та практичні вміння оперувати ними в процесі вивчення нового навчального матеріалу; чітке розуміння школярами навчальних завдань при використанні наочності у взаємодії з учителем на етапі самостійної практичної діяльності. Зазначені особливості мають можливість сприяти зникненню суперечливих ситуацій, які можуть створити певні проблеми, пов'язані з використанням наочності на уроках.

1.3. Роль засобів наочності при вивченні образотворчого мистецтва в початкових класах

Одним з основних засобів при вивченні навчальних предметів є наочність, завдяки якій створюються яскраві образи, уявлення, що сприяє міцному засвоєнню знань і вмінь. Звичайно, процес пізнання не може обмежуватися лише зоровим образом навколишньої дійсності та сприйманням картини, ілюстрації, моделі чи схеми.

Мислення дитини, коли абстрагується від певних образів, встановлює внутрішні та зовнішні взаємозв'язки та властивості об'єкта чи конкретного явища з іншими об'єктами чи явищами, які сприймаються, і розкриваються ті їхні боки, які не сприймаються безпосередньо.

Наочно-образне мислення є домінуючим в освітньому процесі початкової школи, а використання наочності є одним з найважливіших принципів дидактики. Оскільки переважна більшість інформації, яку сприймають молодші школярі, надходить до них через візуальне сприйняття, яке має надзвичайно ефективну здатність, ніж сприймання на слух. Відповідно, використання в освітньому процесі різних видів наочності є досить вагомим.

Крім того, унаочнення навчання дає необмежену інформацію про об'єкти, які вивчаються, мають можливості сприяти цілісному сприйняттю конкретного об'єкта, пробуджують емоції та пізнавальні інтереси учнів.

Початкове навчання мистецтва базується на інтеграції декількох навчальних дисциплін художньо-естетичного циклу, метою яких, з огляду на навчальні програми для закладів загальної середньої освіти, є формування мистецьких знань, практичних умінь і навичок. Звичайно кожна з мистецьких навчальних дисциплін має свої специфічні особливості, проте, спільним є необхідність використання різних видів наочності, які будуть забезпечувати ефективний процес навчання (Л.Масол, 2006).

Сучасний етап реформування освіти окреслює потребу у глибшому розумінні теоретичної бази унаочнення освітнього процесу. Таке узагальнення можна зробити на основі висновків науковців, вказаних у нашому дослідженні. Тому є потреба в акцентуванні необхідності розв'язання проблеми використання різних видів наочності в навчанні на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.

Наочність як засіб навчання повинна бути використана на різних етапах уроку образотворчого мистецтва та обумовлюватись його загальною дидактичною метою, зокрема на етапах:

- актуалізації опорних знань і вмінь учнів при створенні проблемної ситуації, повідомленні теми та мети уроку;
- вивчення нового матеріалу як джерело засвоєння нових знань, використання різних засобів наочності для створення школярами безпосереднього чи опосередкованого художнього образу, під впливом чуттєвих уявлень, а також для того, щоб відтворити та перевести учнів на рівень видимого сприйняття наочного матеріалу з глибоким ступенем абстрагування та узагальнення;
- самостійної практичної діяльності учнів для систематизації та узагальнення засвоєних знань, для виконання практичних завдань, які передбачають формування образотворчих практичних умінь і навичок,

заснованих на потребі творчо застосовувати знання та вміння, а в результаті здійснювати перевірку, контроль відповідних знань та умінь (Л.Любарська, 2002).

Тому використання наочності на уроках образотворчого мистецтва передбачає здійснення різних видів роботи з учнями: фронтальної, групової та індивідуальної, а також сприяє створенню ефективних умов для репродуктивної та пошуково-творчої діяльності молодших школярів. Запорукою ефективності освітнього процесу при вивченні образотворчого мистецтва є використання різноманітної наочності. Відповідно необхідною вимогою до уроку образотворчого мистецтва є наявність різного наочно-ілюстративного матеріалу.

Зважаючи на вікові особливості молодші школярі відрізняються властивими їм конкретністю, наочно-образним характером розумових дій та операцій у діяльності. Їм притаманне досить чітке запам'ятовування фактів, мають здатність описувати зовнішній вигляд предметів, явищ природи, рослин і тварин, коли спостерігають безпосередньо за ними у навколишній дійсності, чітко розглядають моделі, муляжі чи таблиці.

Отже, зважаючи на це, наочність в освітньому процесі з образотворчого мистецтва володіє надзвичайним і важливим значенням. Різноманітність та яскравість наочності дійсно викликає в учнів початкової школи пізнавальні інтереси та позитивні почуття й емоції, має змогу зосереджувати увагу дітей і досить довго її утримує на об'єктах чи явищах, які потрібно зобразити.

У нашому дослідженні виокремимо особливості використання традиційного наочного матеріалу, який рекомендується дидактикою до використання на уроках образотворчого мистецтва.

Навчальний предмет «Мистецтво» є одним із найважливіших у початковій школі предметів, оскільки у процесі навчання та творчого формування молодших школярів саме урок образотворчого мистецтва володіє значущою роллю, допомагає учням долучитися до світу прекрасного

та творчого, дізнатися про спадщину художньої культури та традиції. Образотворче мистецтво справляє на дітей досить ефективну дію, оскільки його універсальність ґрунтовно розвиває їхню емоційність та чуттєвість, має здатність поглиблювати знання, інтенсифікувати візуальне та сенсорне сприйняття, формувати загальну, естетичну та художню культуру (Л.Масол, 2006).

Учитель, який проводить уроки з образотворчого мистецтва повинен спрямовувати мислення молодших школярів на активність при пізнанні навколишнього світу, вчити розуміти об'єктивні закономірності життєдіяльності, впливати та розвивати індивідуальні творчі здібності кожної дитини. Зазначене ґрунтується на глибоких знаннях педагогом закономірностей педагогічної науки, методики навчання образотворчого мистецтва, історії мистецтва, естетики, базується на вміннях професійно створювати композиції, володіти практичним боком методики викладання образотворчого мистецтва.

Згідно існуючих навчальних програм з образотворчого мистецтва передбачається засвоєння значного обсягу теоретичних знань і практичних умінь за досить нетривалий час. Відповідно вчитель має чітко та лаконічно застосовувати наявні засоби навчання і можливості їх використання. Фронтальне усне пояснення навчального матеріалу чи проблемних завдань треба підкріплювати демонстрацією конкретних видів наочності, що допоможе розкрити більш ефективні способи та прийоми створення художніх образів при зображенні.

Використання різноманітної наочності є головною специфічною ознакою образотворчого мистецтва як навчального предмета. Враховуючи, що навчання образотворчого мистецтва переважно базується на малюванні навколишньої дійсності з натури, тому освітній процес вже є унаочненим. Звичайно сьогодні є неможливим проведення уроків з образотворчого мистецтва, уроків малювання на теми чи декоративного малювання, уроків-бесід про мистецтво та митців без використання ілюстрацій, таблиць, зразків

малюнків, репродукцій картин художників, натурального фонду тощо.

Сприймання предмета зображення наочним прокладає шлях до його пізнавальної суті, розкриваючи характерні риси та закономірності його створення. Чіткому розкриттю в молодших школярів спостережливості та логічного мислення при створенні композицій сприяє наочність.

Наочність є основою здобутих знань, коли учні мають змогу сприйняти предмети та явища дійсності з натури, позаяк об'єкти не можуть бути продемонстровані та відповідно проаналізовані, тому зорова пам'ять безумовно має вплив на відновлення цих образів. Кращому засвоєнню певних абстрактних понять допоможе використання різних видів наочності, що допоможе формуванню елементів асоціативно-образного мислення.

Дидактика на сучасному етапі виокремлює певні вимоги до унаочнення навчального матеріалу, які доцільно використовувати на уроках образотворчого мистецтва, а саме: відповідність віковим особливостям молодших школярів, здатність передати вимоги сучасних навчальних програм, чіткість відображення та зображення навколишнього світу, безпосередність в освітньому процесі та відношенні, точна відповідність художньо-естетичним і гігієнічним вимогам.

Також зупинимося на чітко сформульованій методиці використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва:

- учителю доцільно пояснити мету спостереження наочного матеріалу та звернути увагу на особливості та його основні ознаки під час вступної бесіди;
- дотримуватися послідовності та чіткої структури при плануванні та подальшому процесі навчання;
- виділяти основні, головні та другорядні елементи спостереження з концентрацією уваги дітей;
- пояснення поетапності виконання з застосуванням конкретного наочного матеріалу з підручника або допоміжних джерел;

- прослідковувати, як учні виконують навчальні завдання за вчителем;
- проводити повторне спостереження за наочним матеріалом для глибшого пізнання об'єктів, які спостерігаються;
- перевіряти знання молодших школярів, які вони отримали у процесі спостереження, та оцінювати їх успішність (В.Кардашов, 2007).

Засоби наочності на уроках образотворчого мистецтва можуть допомогти успішному формуванню просторового мислення учнів початкової школи та розвитку сприйняття певних ознак явищ і предметів. Молодші школярі мають змогу за допомогою сприймання засобів унаочнення навчального матеріалу:

- навчитися бачити характерні властивості та ознаки елементів прекрасного й естетичного в об'єктах природи;
- чітко визначатися при візуальному сприйнятті фізичних ознак кольорів і форми;
- розвивати власні відчуття кольору й передавання естетичності форми;
- формувати елементи візуально-аналітичного мислення, пізнавальні інтереси та здібності, сприймання емоційної сфери об'єктів, композиційного відчуття пропорцій, рівноваги, ритму та гармонії.

Під час сприймання та висловлення оцінних суджень творів образотворчого мистецтва у кожної дитини здійснюється відповідний естетичний розвиток. Пізнання учнями певного спектру навколишньої дійсності відбувається через конкретні зразки художніх творів.

Завдяки творам образотворчого мистецтва повинно відбуватися задоволення потреб молодших школярів у пізнанні та інформативності, формування знань та уявлень про роль і значення видів образотворчого мистецтва в житті суспільства, особливості впливу мистецтва на формування загальної художньої та естетичної культури дитини, а також діяльності

митців різних художніх сфер діяльності, значення образотворчого мистецтва у взаємозв'язку з іншими видами мистецтв.

Формування в учнів початкової школи умінь і навичок пізнання та усвідомлення творів образотворчого мистецтва на уроках мистецтва в контексті цілісної та гармонійної картини навколишньої дійсності, відчуття та відображення образної суті творів, поєднуючи їх зміст і форму, орієнтування в аспектах їхньої естетичної цінності, що є головною метою сприймання й оцінювання творів мистецтва.

Створюючи умови для ефективно організації сприйняття та оцінного ставлення молодшими школярами творів образотворчого мистецтва, у більшості з них відбувається поглиблення їхніх пізнавальних інтересів, розвиток умінь і навичок створення художніх образів як однієї зі складових естетичної цінності твору мистецтва, удосконалення їхньої оцінювальної діяльності. Також пережиті емоції та почуття при сприйманні художніх творів для переважної більшості учнів володіють досить конкретною особистісною цінністю (І.Демченко, 2003).

При необхідності ознайомлення з багатьма об'єктами та явищами дійсності, які є недоступними для безпосереднього їх споглядання та сприйняття з натури, вчителю доцільно використовувати також наочні матеріали та посібники: таблиці, репродукції картин митців, схеми, малюнки та ін.

Необхідність демонстрування різноманітного наочного матеріалу виявляється в тому, що отримані уявлення учнів під час розповіді чи бесіди з учителем, інформація про митців чи види образотворчого мистецтва, які не закріплюються візуальними образами, можуть бути сформовані неправильно.

Отже, демонстрація репродукцій картин, ілюстрацій, таблиць з навчальною метою, які супроводжуються поясненням чи бесідою, можуть сприяти створенню в молодших школярів образних уявлень про явища та предмети навколишньої дійсності.

Також навчальні таблиці більш детально допомагають ознайомитися з

конкретними об'єктами природи, зокрема з рослинами, тваринним світом та діяльністю людей, які зображуються у тому середовищі існування, що притаманне їхньому життю.

З метою формування певних уявлень про зовнішні ознаки об'єкта зображення, вивчення конкретних умов дійсності та специфіки способу його життєдіяльності вчитель повинен зорієнтувати учнів певними послідовними запитаннями, відповідаючи на які молодші школярі розкривають зміст завдань з навчальної таблиці, можуть виявити наявні взаємозв'язки між явищами, предметами та навколишньої дійсності (Л.Масол, 2006).

Сформувати чіткі уявлення про зовнішні пропорції та вигляд, інші параметри об'єкта зображення чи окремих його частин допоможе застосування методу демонстрування натуральних об'єктів природи разом з навчальними таблицями.

Оскільки при малюванні з природи діти мають змогу поглибити власне усвідомлення будови та форми предметів, засвоїти певні правила та способи зображення. Тому привчити молодших школярів до свідомого та організованого малювання, розвинути їхні почуття й емоції, поглибити розуміння художньо-естетичних ознак реальних об'єктів і предметів можна при малюванні з природи.

У діяльності вчителя доцільними наочними засобами навчання можуть стати також художні твори митців образотворчого мистецтва. Тому при демонструванні учням репродукцій картин художників, скульптур, творів різних видів і жанрів мистецтва, важливо зосередити насамперед їхню увагу на ідейному змісті твору, виокремити те, як саме майстер сприймає та відображає реальну дійсність в художньому образі, здатний втілити власні думки, ідеї та переживання за допомогою кольорів, об'ємів, ліній та форм.

На уроках навчання образотворчого мистецтва та його видів значну роль має навчальна інформація, що сприймається дітьми за допомогою сучасних технічних засобів навчання, які мають здатність передавати інформацію, яка розрахована одночасно на сприйняття зором та слухом.

Технічні засоби навчання можуть проникати через межі часу та простору, мають можливість проникати у змістовну суть процесів та явищ, демонструвати певні предмети та процеси чітко, динамічно, відображати реалістично дійсність, емоційно передавати подану інформацію (М.Фіцула, 2006).

Отже, здійснивши аналіз багатьох досліджень, можна виділити функції використання наочності як засобу навчання молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва. Так, засоби унаочнення навчального матеріалу є основою пізнавального та чуттєвого сприйняття реальної дійсності, формування чітких, емоційних уявлень і вражень про явища та предмети певного природного середовища та життя суспільства.

Тому пізнавальна функція наочності володіє важливим значенням саме в початковій школі, бо тут створюються основи для глибинного пізнання навколишнього світу.

Оскільки переважна більшість уявлень молодших школярів під час сприйняття є ще не змістовними, фрагментарними та нечіткими, а іноді ще й викривленими, то вчитель на цьому етапі навчання серед вагомих завдань окреслює формування правильних і чітких уявлень у дітей про явища та предмети навколишньої дійсності, повинен прагнути поглиблювати, розширювати, уточнювати, удосконалювати знання й уявлення, і на цьому формувати елементарні, доступні молодшому шкільному віку та відповідній підготовці учнів поняття і термінів. Безперечно основним можна виділити можливість накопичувати та художньо узагальнювати відомості пізнавального процесу в образах і формах певних закономірностей.

Наочний матеріал володіє доцільністю при використанні його як джерела нової інформації, в основному відомостей і фактів. А факти та відомості є знаннями, достовірність яких доводиться у пізнанні. Тому треба наголосити на інформативній функції наочності.

З огляду на це різні види наочності мають здатність допомогти учням оволодіти різноманітною інформацією та знаннями про об'єкти, які

спостерігаються, визначити їхні властивості, характеристики й ознаки, відзначити специфіку процесів, які відбуваються та їхню суть, особливості взаємодії компонентів пізнавальних процесів і визначені результати спостереження. На основі вивчення відомостей і фактів молодші школярі можуть зробити конкретні узагальнення та висновки.

Отримати специфічні відомості під час навчання образотворчого мистецтва можна використовуючи різні види наочності, а саме: ілюстрації, малюнки, таблиці, репродукції картин художників, схеми тощо. У картинах художників завжди є сюжет, який відображає певні події та їх складові.

На сучасному етапі досить ефективними в отриманні знань є також відеофільми та відеоматеріали, які відображають динамічні процеси, події та явища природи. За допомогою відеофрагментів чи мультфільмів учням розкриваються конкретні причинно-наслідкові зв'язки, які здатні викликати зміни в життєвих ситуаціях (В.Імбер, 2005).

Виокремимо також ілюстративну функцію наочності, яка є важливою під час навчання молодших школярів саме образотворчого мистецтва. При поясненні навчального матеріалу вчитель може використовувати різні види наочності для візуалізації та кращого сприймання певної інформації.

Крім того, наочність застосовується як основа пізнавального процесу, розвитку пізнавальних інтересів дітей, які спрямовуються на розкриття внутрішніх залежностей і взаємозв'язків предмета чи явища дійсності, є засобом, який створює проблемні ситуації, певні сюжети та допомагає розв'язати навчальні проблеми.

Найбільш ефективною у процесі спостережень за об'єктами, творчої пошукової діяльності, виконання пізнавальних і практичних завдань, специфічних мисленневих дій і операцій є розвивальна функція наочності. При застосуванні наочності здійснюється можливість збагатити емоційно-естетичний досвід учнів, сформувати їхню культуру почуттів, розвинути загальні, естетичні та художні здібності, стимулювати художньо-образну уяву та мислення.

Зміст і методи образотворчої діяльності забезпечують виховну функцію наочності. Відповідно педагог повинен здійснювати цілісний підхід в освітньому процесі молодших школярів, зокрема: виробити особливості художньо-естетичного сприймання дітьми навколишнього світу та індивідуально-оцінного відношення до художніх творів, виховувати світоглядні знання, уявлення та ціннісні художні вподобання, розуміти взаємозв'язки творів мистецтва з природою та середовищем існування (С.Коновець, 2000).

Зазначені функції унаочнення є основою засобів наочності, які використовуються на уроках мистецтва і є досить різноманітними. Назвемо окремі з них: конкретні предмети, процеси та явища навколишньої дійсності; практичні образотворчі дії вчителя та молодших школярів, які виконуються для демонстрування правильності виконання конкретної операції чи діяльності, показ користування художніми матеріалами та обладнанням; малювання реальних композицій з предметів, використовуючи репродукції картин, предметні ілюстрації та малюнки, моделі з різних матеріалів і символи для зображення у вигляді таблиць, малюнків, схем, картин, креслень та ін.

Також наочними засобами навчання мистецтва є навчальна інформація, яка передається за допомогою різних технічних засобів і технологій: мультимедійні презентації, аудіозаписи, відеофільми, комп'ютерні навчальні програми та ігри, навчальні телепередачі та ін. Зазначені види наочності відносяться до аудіовізуальних і є універсальними, тому що усю навчальну інформацію вони здатні передати завдяки одночасному поєднанню зображення та звуку.

Отже, у наступному розділі є потреба у детальнішому розгляді різних видів наочності як засобу навчання та розкритті специфічних особливостей їх використання на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Висновки до першого розділу

Окреслені теоретичні основи проблеми дослідження дозволяють нам зробити наступні висновки. Основні аспекти навчання з використанням наочності були відображені на певному етапі розвитку та становлення суспільства від початку давніх часів зародження та існування людства.

Вперше теоретично обґрунтовано наочне навчання було Я. Коменським у затвердженні його «золотим правилом дидактики», і з часом це правило відображалось як «основний метод навчання» і «вищий принцип навчання людства» Й. Песталоцці та висвітлювалося К. Ушинським, базуючись на образному порівнянні у психолого-педагогічному аспекті.

У ХХІ столітті у психолого-педагогічній і методичній літературі суть навчання з використанням наочності трактується також як «золоте правило дидактики». А принцип наочності, на думку дослідників Л. Занкова, Г. Костюка, О. Леонт'єва, О. Савченко, М. Фіцули та ін. є провідним і необхідним у сучасній дидактиці як основа пізнавального процесу, що ґрунтується на чуттєвості сприйняття, це підтверджено багатьма науковими дослідженнями.

Психолого-педагогічними засадами застосування різних видів наочності на сучасному етапі реформування освіти є наступні чинники:

– теорії навчання з точки зору психології, які розробляються науковцями, базуючись на дослідженнях процесу навчання – це теорія поетапності розвитку розумових дій і операцій (автори П. Гальперін, Н. Талізїна) та теорія розвитку навчання у взаємозв'язку з діяльністю (автори В. Давидов, Д. Ельконін, О. Леонт'єв);

– специфічні особливості формування та розвитку мислення учнів початкової школи, дослідження теоретичного й емпіричного мислення, проблемні завдання та значення мислення у пізнавальних процесах;

– використання в освітньому процесі наочного матеріалу, який має характеристики високого ступеня створення асоціативних і абстрактних образів, неможливістю володіти чуттєвістю й образністю сприймання.

Грунтовний аналіз суті поняття наочності навчання в трактуванні його як складової наочних об'єктів, візуальних образів, властивостей, дали нам змогу уточнити визначення змісту головного принципу дидактики.

Тому, принцип наочності навчання на уроках образотворчого мистецтва сьогодні розуміється в аспекті необхідності його використання в освітньому процесі систематично та послідовно із застосуванням наочного навчального обладнання, яке емоційно та чуттєво сприймається молодшими школярами, сприяє створенню певних художніх образів в уяві дітей.

Основними завданнями принципу наочності навчання на уроках образотворчого мистецтва, що розкривається у виокремленні його змісту, властивостей, можливостей, призначення, є створення художніх образів явищ, процесів і предметів навколишньої дійсності шляхом демонстрацій малюнків, ілюстрацій предметів та явищ природи, які вивчаються і, які в цьому конкретному випадку є також засобами наочності.

Вивчаючи психолого-педагогічні джерела можемо відзначити, що використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва зумовлюється рівнем розвитку психічних процесів молодших школярів, а саме: сприймання, спостережливості й уваги, пам'яті та мислення, уяви та фантазії, мотивацією до навчання. Безумовно, вагомим при розгляді вказаних психічних процесів є необхідність враховувати їхні властивості функціональності та важливості з опорою на специфічні особливості використання різних видів наочного матеріалу на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Здійснюючи аналіз навчальних аспектів і ознак використання засобів унаочнення на уроках образотворчого мистецтва, нами систематизовано й узагальнено дидактичні основи цього процесу. У проблемі дослідження максимально реалізованими є психолого-педагогічні функції наочного

навчального матеріалу, які є необхідними для усвідомлення та виконання змісту конкретної з триєдиних складових з системи оволодіння знаннями, практичними уміннями, їх запам'ятовування.

Відповідно важливими є такі ефективні умови, які доцільно окреслити в аспекті дослідження:

- виокремлення змістових характеристик різних видів наочності при використанні їх на уроках мистецтва;

- оволодіння вчителем способами та прийомами роботи із засобами унаочнення навчального матеріалу, вміння застосовувати наочність під час основних етапів уроку, зокрема при вивченні нового матеріалу;

- чітке й усвідомлене застосування наочних засобів навчання молодшими школярами під безпосереднім керівництвом учителя на етапах самостійної практичної діяльності та підсумку уроку.

Розкрито вагому роль наочності як однієї зі специфічних характеристик вивчення мистецтва та його видів при опануванні навчального предмета «Мистецтво» в початковій школі. Наочні засоби мають здатність допомогти на уроках образотворчого мистецтва успішно тренувати учням власне просторове мислення, розвивати елементи їхнього сприймання властивостей предметів і явищ дійсності.

Молодші школярі за допомогою сприйняття навчального матеріалу з образотворчого мистецтва із засобів наочності можуть навчитися сприймати специфічні ознаки краси в об'єктах навколишнього світу, чітко виокремлювати при візуальному спостереженні фізичні характеристики кольоросполучення та форми предметів, розвивати власне художньо-естетичне ставлення при виборі кольору та форми, сформувати зорово-аналітичний тип мислення, пізнавальні інтереси, творчі здібності, емоції та почуття під час сприймання об'єктів, композиційне вирішення гармонійності твору, його рівноваги, ритму та пропорцій.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РІЗНИХ ВИДІВ НАОЧНОСТІ НА УРОКАХ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

2.1. Дослідження стану використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах

Під час дослідження нами з'ясовано, що на якість і результат художньої діяльності учнів початкової школи має вплив ефективно використання на уроках образотворчого мистецтва різних видів наочності: ілюстративних, натуральних, зображувальних, аудіовізуальних. Це обумовлюється специфікою змісту уроків образотворчого мистецтва та віковими особливостями розвитку у молодших школярів пізнавальних процесів.

З метою виявлення стану використання вчителями на уроках образотворчого мистецтва різних видів наочності нами проведено констатувальне дослідження. Серед основних завдань констатувального дослідження визначено:

- з'ясувати наявність різних видів наочності під час практичної діяльності вчителів;
- здійснити аналіз використання та якості наочності, яка призначена для уроків образотворчого мистецтва в початковій школі;
- вивчити рівень застосування наочності та здійснення інтеграції в освітньому процесі;
- проаналізувати умови використання наочності на уроках образотворчого мистецтва;
- дослідити ступінь компетентності вчителів при використанні різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва.

Дослідження проводилося з вчителями та учнями на базі Чернівецької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 31 та Чернівецької загальноосвітньої школи I-III ступенів № 24 імені Ольги Кобилянської. У дослідженні взяли участь 23 педагоги та 48 учнів 3-4-х класів. Відповіді на запитання найбільш точно характеризували предмет дослідження і унеможлилювали подвійне тлумачення змісту питань.

У процесі проведення діагностики нами використовувалися такі методи: спостереження, опитування, анкетування, бесіда (див. додаток А).

Отож, наочність як засіб навчання розглядається вчителями як інструмент вивчення та закріплення конкретного навчального матеріалу. Серед видів, які зазвичай використовуються в освітньому процесі були вказані такі: ілюстрації, таблиці, малюнки, схеми, технічні засоби навчання, натуральні об'єкти тощо. Важливість наочності є безсумнівною, особливо її використання на уроках образотворчого мистецтва.

Усі статистичні дані, які представлені в діаграмах подані у відсотковому співвідношенні. Відповідно, зробивши опрацювання відповідей учителів щодо наявності та забезпеченості різними видами наочності, які представлені на рисунку 2.1., ми отримали такі результати: на запитання «Чи наявні у Вашому особистому користуванні: образотворчі, аудіовізуальні, натуральні види наочності, є всі перелічені, немає жодного» переважна більшість респондентів (87%) серед видів наочності відзначила образотворчі (зображувальні) засоби: ілюстрації, навчальні таблиці, малюнки, схеми, а 76% – вказали на наявність різних видів унаочнення. Однак, все ж таки 10% опитаних не забезпечені різними видами наочності.

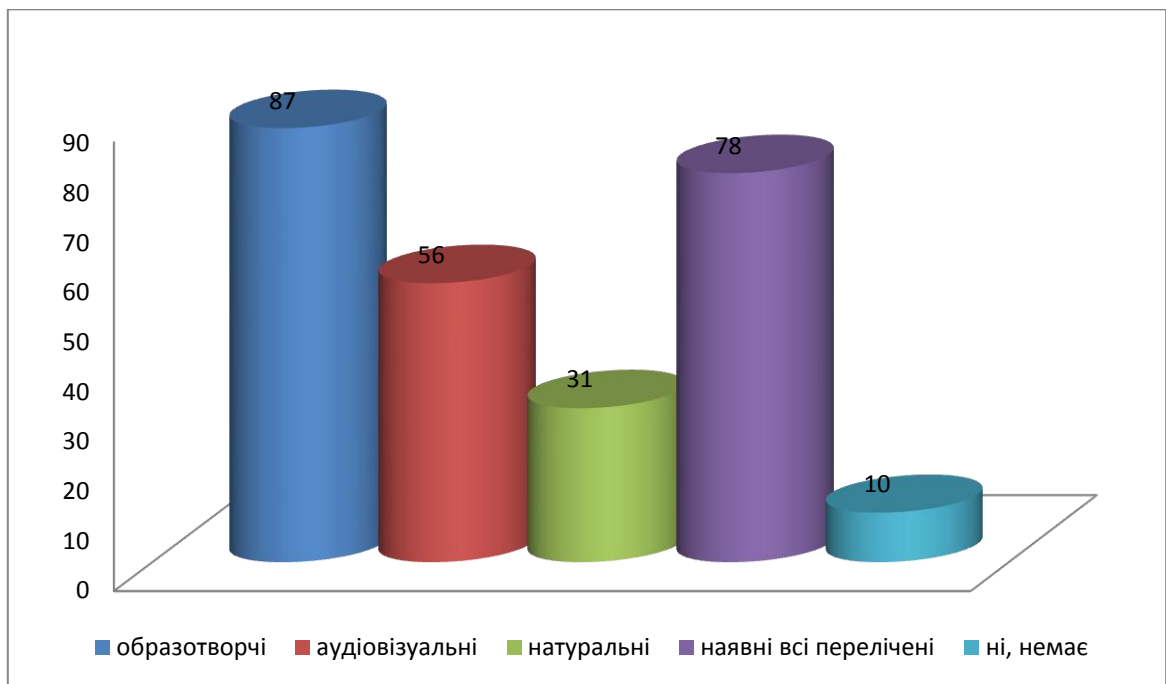

Рис. 2.1. Наявність різних видів наочності

Відповіді респондентів на питання «Оцініть, будь ласка, власну готовність до використання різних видів наочності у педагогічній діяльності», які ілюструє рисунок. 2.2., демонструють, що більшість вчителів (60,4%) готові використовувати різноманітну наочність у своїй діяльності, 23,2% опитаних постійно удосконалюють форми та методи роботи з наочним матеріалом. Також, нами виявлено незначну кількість педагогів (12,3 %), які не завжди використовують наочність на уроках, наголошуючи на певних поважних причинах, а 4,1 % опитаних застосовують наочні засоби епізодично.

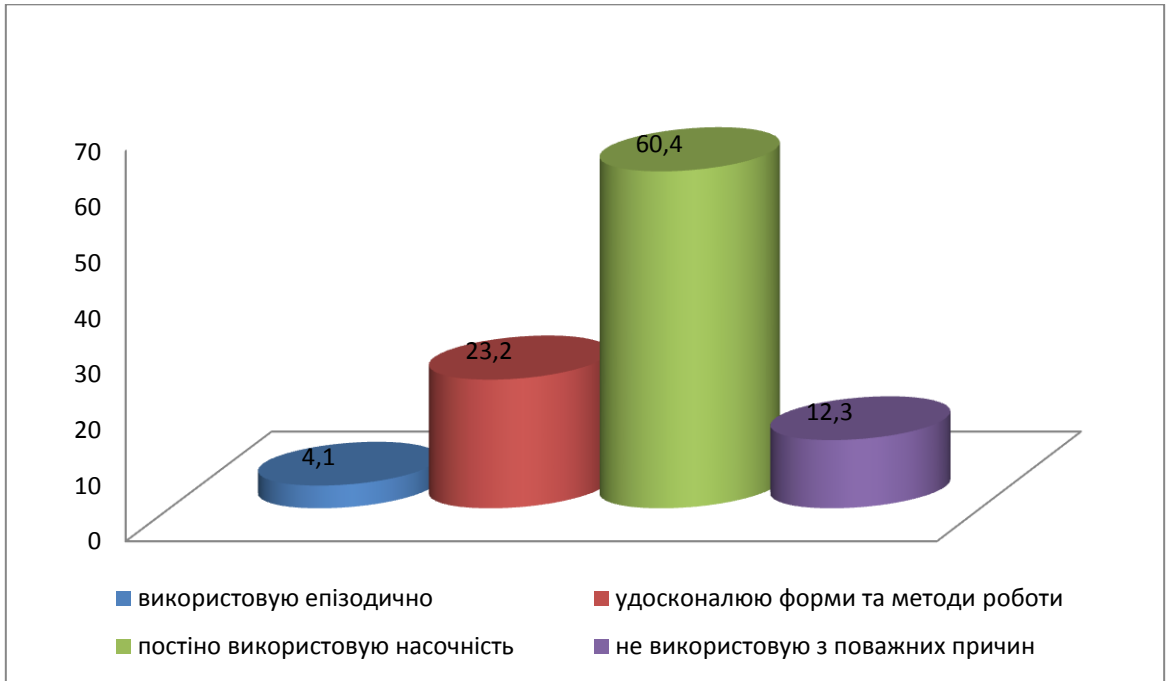

Рис. 2.2. Готовність до використання різних видів наочності на уроках

Результати опитування про наявність у педагогів власних можливостей і потенціалу для роботи з різними видами наочності представлені на рисунку 2.3.

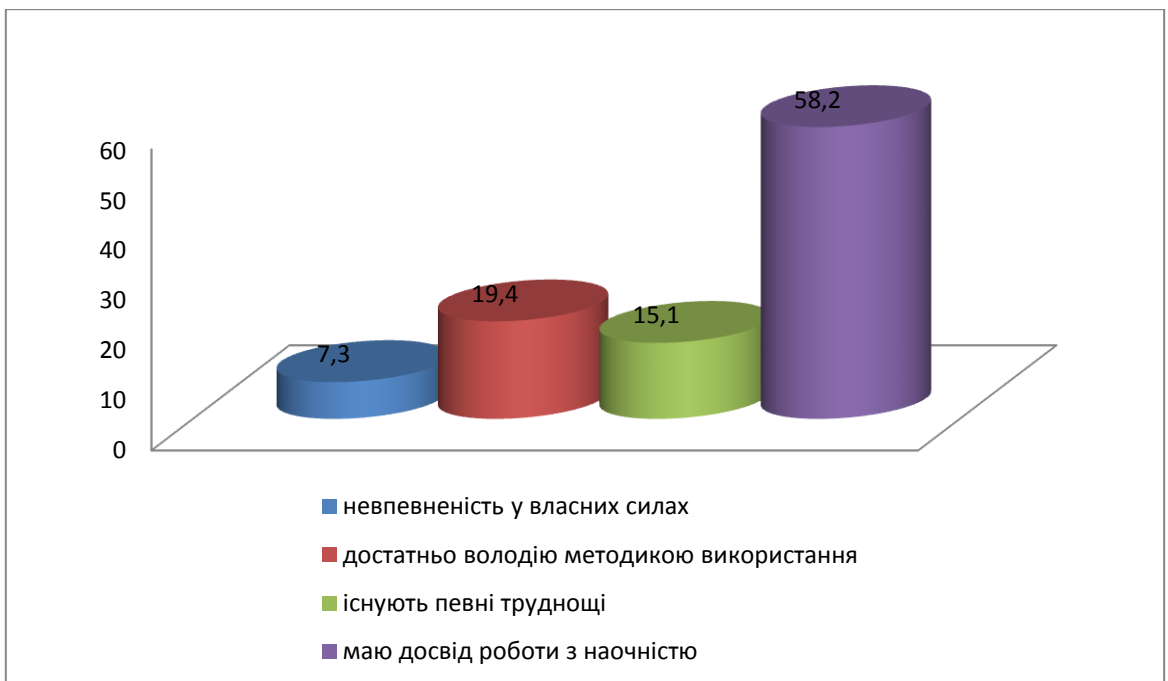

Рис. 2.3. Професійні можливості роботи з наочністю

Маємо змогу відзначити, що більшість вчителів (58,2 %) мають достатній досвід роботи з різними видами наочності, 19,4% респондентів виявляють достатні вміння методики використання наочності. Однак, є певна кількість педагогів (15,1%), які вказують на проблеми, але висловлюють впевненість, що з сумлінною підготовкою їх подолають. 7,3 % опитаних наголосили на невпевненості у власних силах під час підготовки та використанні наочності.

Конкретизувавши питання в анкеті для вчителів про навчальні предмети початкової школи, на яких, на їхню думку, найбільше доцільно використовувати різноманітну наочність і вони дійсно її застосовують, що подано на рисунку 2.4., можемо узагальнити наступне: переважна більшість різних видів наочності представляються на певному етапі структури уроку при візуалізації навчального матеріалу з таких предметів як образотворче мистецтво (57%), математика (56%), Я досліджую світ (44%), у меншому відсотковому значенні застосовуються на уроках літературного читання (38%) та української мови (33%), однак на окремих темах може бути й перевага саме наочних засобів.

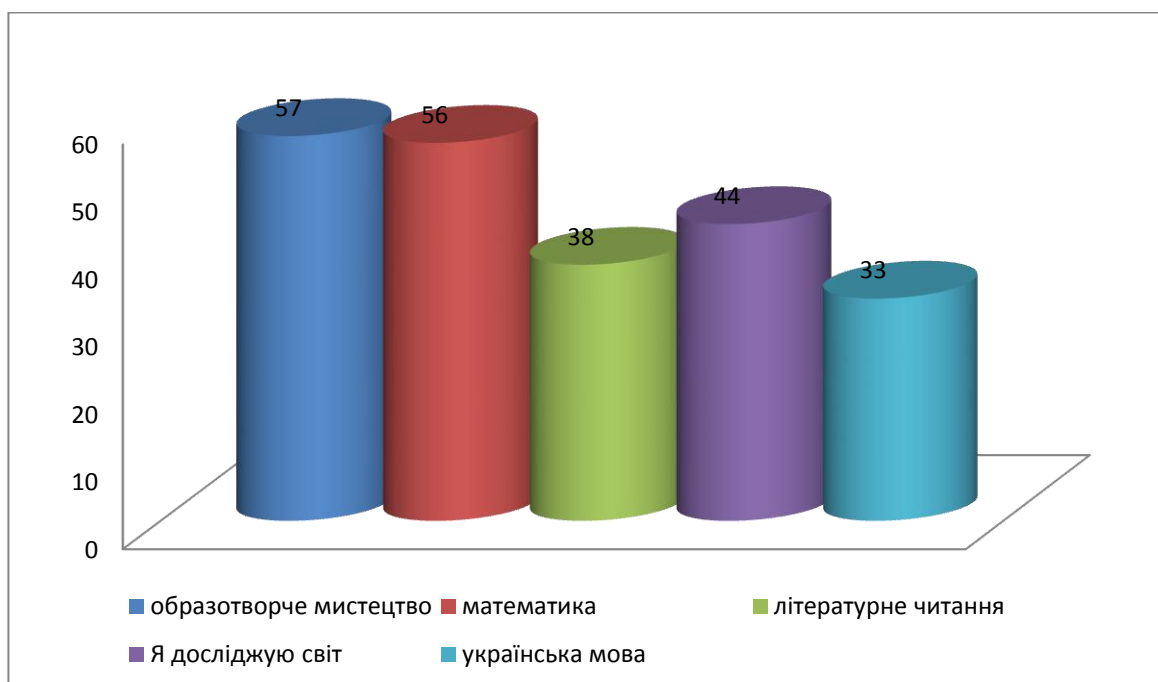

Рис. 2.4. Застосування наочних засобів в освітньому процесі початкової ШКОЛИ

Також, нами аналізувалися відповіді на питання «Чи завжди Ви використовуєте різні види наочності у власній педагогічній діяльності?», яке конкретизувало певний досвід використання вчителів різноманітного наочного матеріалу на уроках: значний відсоток педагогів (56,3%) дуже часто використовують різну наочність у педагогічній діяльності, бо наочні засоби завжди допомагають їм якісніше подати матеріал, майже третина вчителів (28,4 %) застосовують наочність постійно, і тільки 15,3% респондентів відповіли, що не завжди використовують наочність на уроках.

Тому, впевнено можна відзначити, що педагоги дійсно зацікавлені у використанні різних видів наочності у процесі власної діяльності, які краще сприяють у навчанні молодшим школярам і змістовнішому викладанні навчальних предметів.

Головним на етапі констатувального дослідження було виявлення стану використання різних видів наочності саме на уроках мистецтва.

Так, результати відповідей на питання «Чи використовуєте Ви на уроках мистецтва наочність і які її види?», які проілюстровані на рисунку 2.5. засвідчили, що більша частина вчителів (58%) поєднують використання натуральних (природній матеріал, вироби з натури, муляжі, моделі) та образотворчих (репродукції картин, ілюстрації, навчальні таблиці, малюнки, фотозображення, схеми тощо) видів наочності. Але також використовують окремо образотворчі (28%) та натуральні (17%) види наочності на уроках мистецтва при розкритті певних тем.

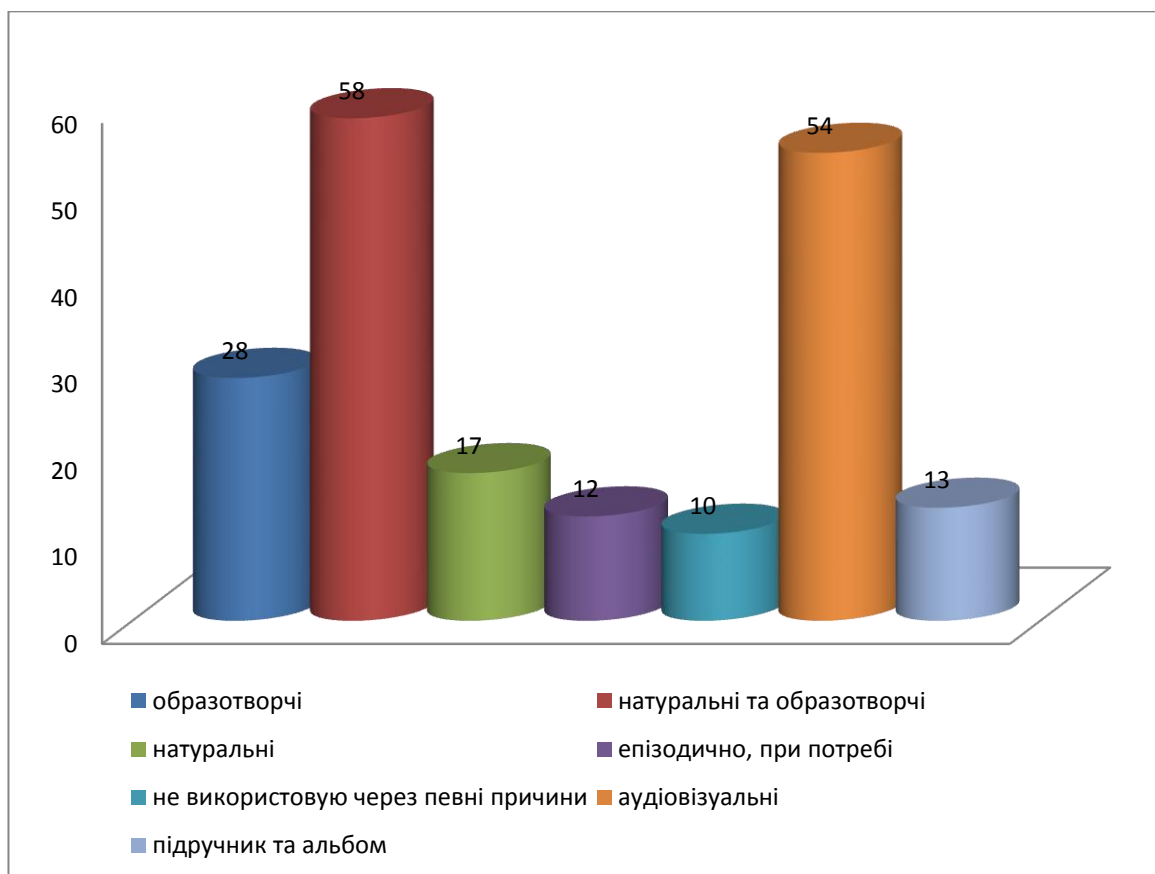

Рис. 2.5. Використання різних видів наочності на уроках мистецтва

Крім того, з цього питання констатуємо, що більшість (54%) опитаних у сучасних умовах використовує аудіовізуальні види наочності (мультимедійні презентації, відео, аудіо матеріали тощо), які базуються на сучасних інформаційних технологіях.

Однак, знаючи переваги наочних засобів, деякі респонденти (13%) все ж таки надають перевагу використанню на уроках мистецтва традиційним засобам як підручник або альбом-посібник. Також, в опитуванні 12% вчителів зазначили, що використовують наочність час від часу, при потребі, а 10% респондентів наголосили, що майже не використовують наочність на уроках мистецтва.

В опитуванні важливим було питання «На яких етапах уроку образотворчого мистецтва Ви найчастіше використовуєте наочність?». Так, результати, які подані на рисунку 2.6. свідчать, що використання різних видів

наочності на уроках образотворчого мистецтва може відбуватися протягом всього уроку та охоплювати будь-який етап у повній мірі.

Однак, найчастіше 67% вчителів використовують наочність на етапі вивчення нового матеріалу та 63% респондентів – на етапі вступного інструктажу та практичної самостійної діяльності учнів. У меншій мірі наочність застосовується на етапі актуалізації опорних знань учнів (24%) та під час підсумку (12%) на уроках образотворчого мистецтва.

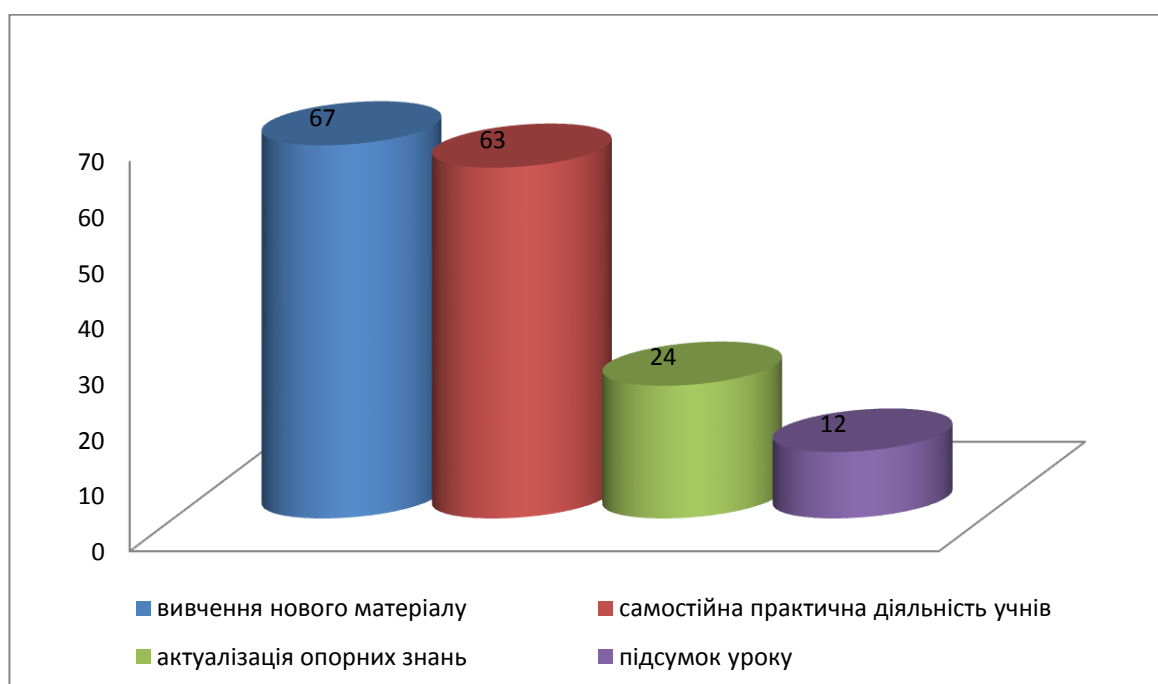

Рис. 2.6. Місце наочності в структурі уроку мистецтва

Під час дослідження нас цікавило питання «Який вплив на молодших школярів, на Вашу думку, має використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва?». Результати представлені на рисунку 2.7.

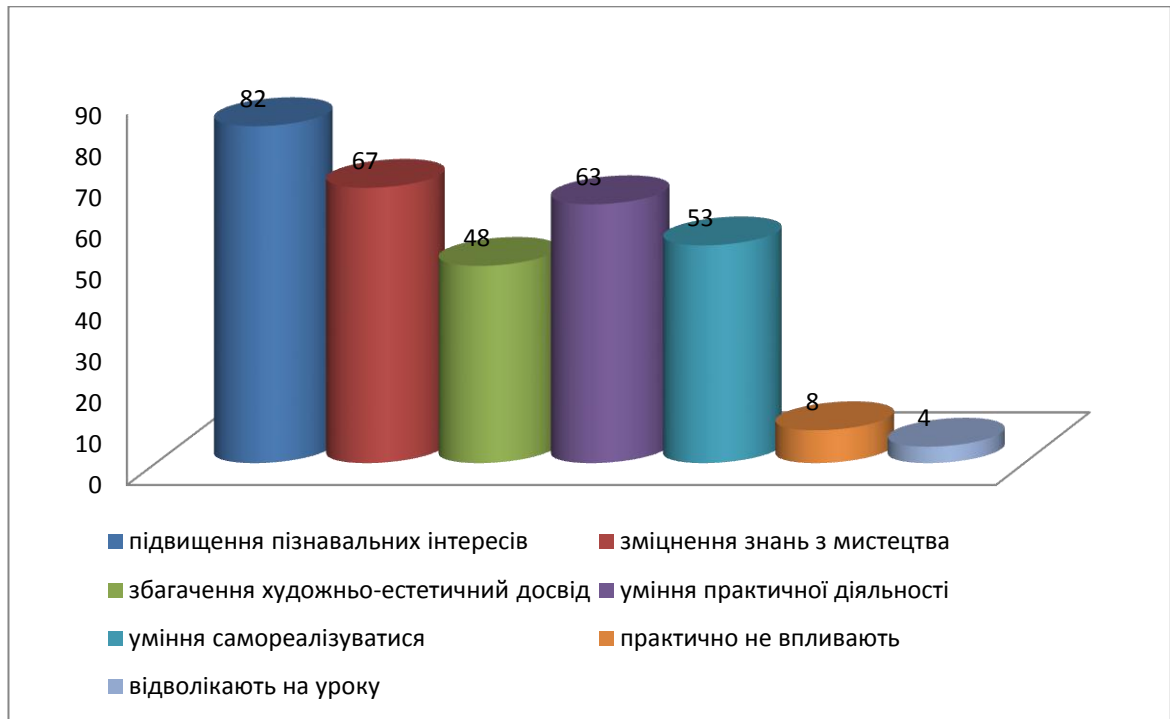

Рис. 2.7. Вплив наочності на уроках мистецтва на молодших школярів

На думку педагогів, використання різноманітної наочності на уроках образотворчого мистецтва є надзвичайно ефективним, що відмічають більшість респондентів (82%), оскільки візуалізація освітнього процесу молодших школярів підвищує їх пізнавальні інтереси до мистецтва. Також, більшість відповідей (67%) отримали з позиції сприяння наочності під час зміцнення знань з образотворчого мистецтва та 48% педагогів відмітили збагачення художньо-естетичного досвіду учнів початкової школи.

Крім того, 63% вчителів вважають позитивним впливом різної наочності на молодших школярів аспект формування в учнів умінь і навичок самостійної практичної діяльності, а 53% опитаних вказали на можливість самореалізуватися учням під впливом наочності.

Однак, 8% відповідей респондентів вказують, що різні види наочності практично не впливають на дітей, а 4% вказали, що наочність відволікає учнів на уроці.

У контексті дослідження з'ясувалися причини, чому вчителі не завжди використовують наочні засоби на уроках. З відповідей відслідковуємо в

окремих випадках відсутність потрібної наочності на конкретний урок, не володіння достатніми навичками у виборі наочності та брак часу для її підготовки та використання.

Результати відповідей респондентів на питання анкети про підвищення власного рівня у процесі використання різних видів наочності в освітньому процесі початкової школи засвідчили, що більшість вчителів (78,6%) переконані у необхідності підвищення та урізноманітнення своїх знань і вмінь з використання наочності. Відповідно, педагоги мають бажання самовдосконалюватися та розвинути в подальшому.

При опрацюванні одержаних результатів, можемо узагальнити: переважна більшість педагогів комплексно поєднують різні види наочності, тому що, таким чином забезпечується різнобічне формування художніх умінь і навичок молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, міцніше засвоєння знань з мистецтва. Незначна кількість учителів все ж не надають належної вагомості ролі різним видам наочності, використовують час від часу однотипну наочність.

Таким чином, необхідним є ознайомлення педагогів з безсумнівною ефективністю використання різних засобів наочності та ґрунтовною підготовкою вчителем наочності до уроків мистецтва, що підвищить процес художньої та творчої діяльності молодших школярів.

2.2. Характеристика різних видів наочності при опануванні образотворчого мистецтва молодшими школярами

Для результативного вивчення мистецтва в початковій школі необхідними є чітка підготовка вчителя та здатність використовувати різні види наочності, що є важливою педагогічною умовою і, яка має значний вплив на певний рівень викладання навчального матеріалу та якість образотворчої діяльності молодших школярів. Тому особливої актуальності на сучасному етапі реформування освіти є вирішення проблем, які пов'язані з

досить ґрунтовним і логічним використанням доступних в різних аспектах засобів унаочнення навчання з образотворчого мистецтва.

Також досить важливими сьогодні є окремі аспекти при вивченні нового матеріалу поділу наочності на різні види та здійснення її класифікації. Значною є проблема класифікації різноманітної наочності відповідно до задач нашого дослідження, зокрема тієї, що доцільно використовувати на уроках образотворчого мистецтва.

Зупинимося на декількох підходах до класифікації наочних засобів навчання мистецтва, які виокремлюються у педагогічній і методичній літературі. Так, засоби наочності О.Савченко пропонує поділити за характеристиками:

– ознака за функціями: візуалізація явищ природи, предметів навколишнього світу, діяльність учителя та молодших школярів, яка передається методом демонстрування, зображення реально існуючих предметів, аудіовізуальні засоби унаочнення сприймання навчальної інформації;

– за способом використання виокремлюють: малюнкові, звукові, графічні, об'ємні, природні засоби тощо (див. Додаток Б) (О.Савченко, 1997).

В. Ягупов відзначає, що у процесі навчання необхідним є застосування різних видів наочності: натуральної, словесно-образної, образної – динамічної та статичної, площинної та об'ємної (В. Ягупов, 2002, с.307).

Наочність як засіб навчання буває: натуральною – рослини, тварини, гірські породи, живі та неживі істоти, машини та прилади, інші явища природи; образною – картини, моделі, малюнки, таблиці, муляжі, фігури; символічною – карти, схеми, графіки, формули, діаграми.

Визначення групи засобів унаочнення здійснюють дослідники А. Гуржій, В. Самсонов, вказуючи на: оригінали натуральних об'єктів дійсності; відображення та зображення різних об'єктів природи; письмове описування явищ і предметів; сучасні технічні засоби демонстрації

навчального матеріалу (М.Фіцула, 2006, с.54).

Відповідно група оригіналів натуральних об'єктів поділяється на такі підгрупи: явища та предмети реальної дійсності; природні (натуральні) предмети та засоби сучасної техніки для конкретного їх відтворення; обладнання та технічні засоби навчання у трудовій і образотворчій сфері діяльності.

Група відображення та зображення різних об'єктів природи містить наступні підгрупи: зорове (візуальне) – зображення натурального та символічного вигляду на площині та в об'ємі; слухове (аудіальне) та звуко-зорове (аудіовізуальне) – картини, муляжі, навчальні таблиці, експонати, моделі.

Існує також розподіл засобів наочності на такі групи:

- натурально-предметні;
- опосередковано-образні;
- схематичні.

Наочні засоби навчання розподіляють за виокремленням певних видів і їх різновидів:

- площинні – репродукції картин, фотозображення, графіки, ілюстрації, діаграми, схеми тощо;
- об'ємні – моделі, скульптура малих форм, натуральні предмети, гербарії, опудала тварин, муляжі тощо.

У класифікації Н. Менчинської наочний матеріал відображається у двох важливих формах: предметній і модельній. Також, автором уточнено поняття вербальної наочності, завдяки якій утворюються чіткі й яскраві знання та уявлення про об'єкти, предмети природи, які підлягають вивченню та опису. Можна сказати, що її основою є характерні особливості подачі інформації з мистецтва (Л.Масол, 2006).

Систему наочних матеріалів і посібників виокремлює С.Коновець, яку пропонує використовувати в навчанні образотворчого мистецтва молодших

школярів. Ця система складається з таких видів: натуральні предмети та явища в реальному вигляді; ілюстровані наочні посібники: малюнки, картини, ілюстрації, фотографії; графічні наочні посібники: схеми, діаграми, таблиці, графіки; сучасні технічні засоби та технології; муляжі; моделі. Однак, у вказаному випадку, досить складно прослідкувати розподіл переліченого наочного матеріалу на види (С.Коновець, 2000).

О.Савченко пропонує за своєю класифікацією виділити два види або рівні наочності як засобу навчання: конкретну, що сприймається на рівні певних явищ і абстрактну – за ступенем узагальнення сприйнятого. Конкретну наочність як вид, на думку дослідника, треба використовувати безпосередньо при спостереженні об'єктів реального світу і конкретна наочність є знаковою, в свою чергу характеристикою абстрактної наочності є відображення логічності при засвоєнні знань і це може сприяти прискоренню розвитку мислення.

Конкретна наочність спрямовується на розширення чуттєвої сфери сприйняття об'єктів учнями, а абстрактна наочність розкриває суть явищ і процесів, які повинні вивчатися. Відображається абстрактна наочність завдяки знаково-символічному унаочненню, що має змогу відобразити структуру та функціональність процесу заміни сприйнятого, кодувати навчальну інформацію, моделювати абстрактні взаємозалежності за зовнішніми ознаками та властивостями (О.Савченко, 1997).

Отже, зазначена класифікація досить чітко розмежує використання традиційної наочності з часів зародження дидактики та узагальнено-абстрактним ступенем навчання.

Класифікація наочних матеріалів навчання, яку запропонував В.Євдокимов, також потребує уваги. Оскільки залежно від того, яким способом відображається дійсність наочність поділяється на такі види: зображувальна, натуральна та символічна.

Зображувальною називають наочність, яка містить спеціально виготовлені наочні матеріали та посібники, основою яких є створені

узагальнені образи, що можуть відображати навколишню дійсність завдяки художній формі, пропорціям, кольорам та мати конкретне емоційне відношення. Прикладами можуть бути картини, скульптури малих форм, малюнки, макети, муляжі.

Натуральна наочність – висвітлюється в природних і штучних об'єктах природи, процесах і явищах дійсності, основою яких є конкретність індивідуального образу, а молодші школярів ознайомлюються з ними у вигляді їхнього існування в реальному середовищі.

Символічна наочність, а саме: таблиці, креслення, графіки, формули, створюється на основі специфічних теоретичних знань і уявлень.

Безсумнівно, виокремлюються різноманітні підходи у класифікації наочних засобів навчання. У першу чергу, наочність базується у формі подання певної інформації, також треба звертати увагу на процеси сприйняття та використання наочних матеріалів і посібників, і, зрештою, вчителі можуть застосовувати дійсно достатньо значну кількість різних видів наочності.

Звичайно, це може утруднювати розуміння педагогом поставлених перед ним завдань і особливостей практичного використання різноманітного унаочнення в освітньому процесі. Оскільки досить значна різноманітність класифікацій наочних засобів не допоможе педагогу у чіткому з'ясуванні конкретних особливостей наочних матеріалів і посібників, що виокремлюються у встановлених їхніх видах, і в усвідомленні ролі кожного виду наочних засобів, які вони відіграють у процесі навчання.

Зважаючи на виокремлені підходи до класифікації наочних засобів навчання, відзначимо ті засоби унаочнення матеріалу, які доцільно використовувати на уроках мистецтва в початковій школі.

Під час вивчення образотворчого мистецтва молодшими школярами важливими є такі наочні засоби:

– наочні предметні матеріали та посібники або натуральні наочні засоби, які включають натурний фонд з предметів побуту, муляжів,

мистецьких творів, гіпсових моделей, зразків виробів декоративно-прикладного мистецтва;

– навчально-методичні матеріали або наочні засоби образотворчого змісту, які містять: репродукції картин, зразки практичних робіт учнів, схеми зображення виробів, роздатковий образотворчий матеріал, фотозображення, навчальні таблиці, малюнки, твори мистецтва, наочність з основ кольорознавства та композиції, вивчення основ конструювання та при малюванні з натури;

– зорово-слухові або аудіовізуальні засоби унаочнення, які одночасно впливають на візуальне сприйняття навчального матеріалу зі звуковим супроводом, відеофільми та відеофрагменти, телепередачі, наочність, яка візуалізується за допомогою комп'ютерних технологій (Л.Масол, 2006).

Тому виокремимо особливості призначення та використання вказаних видів наочності під час вивчення образотворчого мистецтва та його складових в початковій школі.

Одне з найважливіших місць на уроках образотворчого мистецтва займає педагогічний рисунок – демонстрація вчителем конкретної послідовності створення композиції з теми, пояснення певної художньої техніки чи методу зображення пензлем чи олівцем, демонстрування специфіки будови виробу, розташування об'єкта в просторі. Особливістю педагогічного рисунка є його схематичне виконання вчителем художніми матеріалами на великих аркушах паперу або крейдою на класній дошці.

Створення готової композиції вчителем на очах в учнів сприяє усвідомленню й розумінню всього процесу зображення об'єкта. Правильність та охайність готового малюнка з дотриманням основних правил і вимог методики, творчість і захоплення самого педагога під час вступного інструктажу дійсно мають допомогти молодшим школярам зрозуміти специфіку створення композиції, чіткість визначених етапів, їхній взаємозв'язок.

Створюючи малюнок на класній дошці, вчитель може домогтися

розвитку цілеспрямованості у процесі виконання зображення, активності та самостійності дітей. Крім того, допомагають у встановленні тісного контакту між вчителем і учнями чітке усне пояснення створення малюнку на дошці, яке висвітлює хід самої роботи, також наявні питання учнів і відповіді на них.

Зазначений метод діяльності призводить до більш глибокого подання знань і умінь з образотворчого мистецтва. При цьому вчитель може налаштувати на виконання практичних завдань тих школярів, які не завжди проявляють інтерес до уроків з вивчення образотворчого мистецтва.

Однак, зважаючи на переваги, педагогічний рисунок на дошці також має певні недоліки. Так, створюючи поетапно малюнок на дошці не можна показати чіткого завершення роботи над зображенням конкретного предмета, оскільки відведеного часу вчителю не вистачить.

Відповідно й самі художні матеріали при створенні малюнку на дошці не дають повноцінної можливості передати специфічні властивості та ознаки природи. Безсумнівно, потрібною є готова наочність поетапності створення композиції у вигляді готового малюнка, який виконав заздалегідь учитель, або навчальні таблиці, репродукції картин митців.

У процесі усвідомлення молодшими школярами специфіки образотворчого діяльності на уроках образотворчого мистецтва важливу роль відіграють досить поширені та традиційні види наочних засобів, які належать до візуальної наочності – це таблиці методичного характеру, схематичні зображення об'єктів, які є дуже простими у використанні та демонструються з метою засвоєння учнями поетапного виконання конкретних виробів. Їхнім завданням також є забезпечення довготривалого, необмеженого певним часом показ навчального матеріалу (М.Кириченко, 2000).

Навчальні таблиці є одним з видів наочності, які подають інформацію про об'єкти навколишньої дійсності цілісно або їх складові, вони візуалізуються певною логічною послідовністю завдяки фрагментарним малюнкам підкріплені текстовою інформацією. Класифікація навчальних

таблиць містить різні ознаки поділу. Зокрема, за формою передачі навчальної інформації, виокремлюють навчальні таблиці: текстові, графічні, художньо-оформлені, числові та комбіновані.

Використання навчальних таблиць на уроках образотворчого мистецтва передбачає чітку демонстрацію матеріалу з теми, відповідно підсилюючи його класифікацією та систематизацією відомостей. Навчальна функція демонстраційних наочних таблиць полягає у наданні молодшим школярам готових орієнтирів для зображення об'єктів навколишнього світу із застосуванням певних правил.

Важливе значення в освітньому процесі з мистецтва демонструє зміст навчальної таблиці, який спрямовується в аспекті здобуття нових мистецьких знань і є джерелом додаткової навчальної інформації, яка уточнює та розширює здобуті знання. Зміст таблиць є основним при встановленні взаємозв'язків у поданому матеріалі з організації практичної образотворчої діяльності учнів. На уроках мистецтва, окрім навчальних таблиць, можна використовувати малюнки, фотозображення, листівки тощо.

Розглянемо також опорні схеми, які заготовлюються на аркушах великого формату і мають на меті розвиток свідомого сприйняття, спостережливості, логічного мислення при вивченні дітьми образотворчого матеріалу з певної теми.

Крім того, вчитель може зберігати різноманітні наочні картки з мистецтва, на яких з одного боку зображено об'єкт вивчення на уроці, а з іншого розміщується цікава інформація для розповіді про об'єкт, також доцільними є набори цікавих загадок і папки з кросвордами, зашифрованими словами, ребусами та ін. для створення проблемної ситуації. Для забезпечення організованої фронтальної бесіди з теми уроку із залученням усіх дітей можна використовувати репродукції картин, навчальні таблиці, наочні картки, які мають бути відповідних розмірів (О.Біда, 2002).

В освітньому процесі на уроках образотворчого мистецтва відповідно до конкретної теми використовуються картини певного сюжетного змісту,

які спеціально готуються вчителем. Важливими в процесі опанування мистецтва є здатність молодших школярів працювати над картиною, тобто здійснювати опис об'єктів зображення відповідно до завдань, які стоять перед дітьми, застосовувати метод порівняння з метою виявлення специфічних ознак об'єктів, і порівнюючи їх між собою та при спостереженні за ними у природі, встановлення певних взаємозв'язків між об'єктами дійсності.

На етапі самостійної практичної діяльності учнів на уроці використовується роздатковий матеріал образотворчого змісту, який призначається для застосування при самостійній практичній роботі та сприяє у формуванні образотворчих умінь і навичок. Особливістю роздаткової наочності образотворчого змісту є словесне коментування, основою якого є конкретний малюнок. Також виокремлюється серед вимог до роздаткового образотворчого матеріалу, якість графічного виконання малюнків, їх яскравість і правильність (І.Волобуєва, 1996).

До засобів натуральної наочності в об'ємному вигляді відносяться муляжі, моделі та макети. Як вид наочності у навчанні муляжі, моделі та макети є точними копіями певних об'єктів зображення та допомагають сформулювати чіткість уявлень про властивості явищ і предметів дійсності.

Точною копією натуральних об'єктів є муляжі, які здатні відобразити основні й другорядні ознаки, властивості зовнішнього вигляду об'єктів. Використання муляжів як джерела нових знань, як засобу ілюстративного матеріалу, як основи при відтворенні та запам'ятовуванні вивченого, при виконанні практичних образотворчих завдань може відбуватися на різних етапах уроку.

Особливістю муляжів є їхнє поєднання з гербаріями та їх зображеннями, метою цього процесу є деталізація й уточнення відображення уявлень учнів про просторові об'єкти в цілому та окремі складові частини об'єктів дійсності. Вчитель на уроках образотворчого мистецтва в якості природи може використовувати предмети різних геометричних форм, зокрема:

предмети побуту, мистецький посуд, овочі, фрукти, квіти, опудала тварин і птахів, моделі частин тіла людини з гіпсу, книги та інше приладдя, вази, інструменти тощо.

Оскільки моделлю вважають спрощений реальний предмет в об'ємі, в якому відображуються певні історичні властивості й ознаки, то відповідно до цього здійснюється класифікація навчальних моделей. Одна з класифікацій поділяє моделі на види: матеріальні й ідеальні.

Тривимірне зображення об'єктів природи, їхніх складових частин або групи об'єктів навколишнього середовища зменшеного чи збільшеного вигляду називають матеріальними моделями, які бувають динамічними, рухомими та статичними, нерухомими. За допомогою динамічних матеріальних моделей можна вивчити зовнішні та внутрішні характеристики об'єктів, основних їхніх складових і принципів їх функціонування.

До матеріальних статичних моделей відносяться рельєфні таблиці у вигляді кольорових зображень реальних предметів і явищ. Такі таблиці навчального змісту дають узагальнені знання й уявлення щодо об'єктів або явищ навколишньої дійсності, мають змогу допомогти створити учням свідоме сприйняття просторових художніх образів і деталізувати площинні зображення у вигляді малюнків.

Засобами унаочнення є навчальні моделі, а процес моделювання визначається як дидактичний прийом, що входить певною частиною у структуру наочних методів навчання. Використання конкретних моделей і процес моделювання об'єктів дійсності дозволяє переходити молодшим школярам від наочно-образного до елементів образно-асоціативного мислення та підвищувати знання на певному теоретичному рівні (В.Павелко, 2008).

Оскільки з латинської мови поняття *натури* в перекладі означає природу та реальну дійсність, то основною характеристикою малювання з *натури* є те, що протягом усього процесу роботи об'єкт, який зображується, знаходиться перед учнями. Під час практичної діяльності при малюванні з

натури молодші школярі привчаються діяти свідомо, організовано та дисципліновано, у них розвиваються певні емоції та ставлення, поглиблюється сприйняття та усвідомлення естетичних ознак натуральних предметів. Під час систематичного малювання з натури у дітей стають глибшими процеси розпізнавання та розуміння складових частин будови предметів зображення, вивчаються головні правила та способи створення композицій.

На сучасному етапі вивчення мистецтва в умовах дистанційної освіти найважливішим видом наочності є аудіовізуальні наочні засоби навчання – візуальні зображення зі звуковим супроводом, відео фрагменти та відеофільми, наочність, яка створюється та передається сучасними комп'ютерними технологіями.

Ці засоби відносяться до традиційних технічних засобів навчання, які допомагають передати навчальну інформацію, розраховану на сприйняття одночасно зором (відео) і слухом (аудіо). В аспекті своєї функціональності технічні засоби навчання забезпечують інформаційну насиченість освітнього процесу з мистецтва та усвідомлене засвоєння науковості теоретичних знань і уявлень.

Сучасні технічні засоби мають здатність проникати крізь час і простір, інтерпретувати глибинність у суті певних явищ та процесів природи, демонструвати розвиток і динаміку явищ дійсності, відображувати реальний навколишній світ, передавати емоційність та чуттєвість навчальної інформації (О.Суховірський, 2003, с.37).

До засобів аудіовізуальної наочності відносять навчальні мультимедійні презентації, відеозображення, відеозаписи, відеофільми та телепередачі навчального змісту.

Сьогодні специфіка використання засобів наочності дійсно спрощується, оскільки цьому сприяє глобальний процес інформатизації суспільства й освіти, змога впроваджувати сучасні інформаційні технології в закладах освіти. Дійсно за допомогою персонального комп'ютера та

навчальних комп'ютерних програм можна створювати та впроваджувати візуалізовані зображення та аудіосупровід під час пояснення чи створення самостійної практичної роботи у процесі вивчення конкретної теми.

Дидактичні комп'ютерні програми, мультимедійні навчальні презентації, робота на мультимедійних дошках належать до комп'ютерної технічної наочності, яка відіграє найважливішу роль серед арсеналу сучасних інформаційних засобів навчання, що доцільно використовувати на уроках образотворчого мистецтва.

Серед охарактеризованих видів наочності аудіовізуальні наочні засоби навчання є універсальними та мають можливості сприяти швидкій і доступній передачі необхідної навчальної інформації з образотворчого мистецтва, поєднують конкретні ознаки та властивості, які притаманні іншим видам наочних матеріалів та приладдю. Цей вид наочності допомагає активізувати різні розумові процеси молодших школярів і, безумовно, є ефективним для використання на уроках образотворчого мистецтва (О.Шиман, 2002, с.223).

Однак, маємо відзначити, що не потрібно перевантажувати під час вивчення образотворчого мистецтва використання комп'ютерних технологій навчання. Освітній процес також буде змістовнішим, коли вчителем використовуватимуться наочні засоби: малюнки, навчальні таблиці, муляжі, моделі тощо.

Наочні навчальні засоби, які використовуються комплексно мають конкретну структуру з певними складовими, які між собою пов'язані. Ці взаємозв'язки окреслюються у змісті навчального предмету з опанування мистецтва, особливостями методики його вивчення. Крім того, функціональні ознаки та властивості навчальних засобів унаочнення, що утворюють цілісну систему, забезпечують структурність його частин, цілісність сприймання, стійкість у процесі формування теоретичних знань і практичних умінь з образотворчого мистецтва.

Таким чином, передбачається визначення та обґрунтування особливостей використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі. Результативною мистецька освіта в початковій школі буде залежно від якісного використання вчителем наочності на уроках образотворчого мистецтва.

2.3. Методичний інструментарій використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах

При розкритті окресленої проблеми нами встановлено, що використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі є доцільним при визначенні результатів розвитку художніх знань і практичних умінь молодших школярів, формування їх пізнавальної активності та освіченості з мистецької галузі, спостережливості, наочно-образного мислення учнів, специфіки сприймання та зорової пам'яті. Різні види наочності мають позитивний вплив на емоційність при сприйнятті дітьми, можуть навчити розпізнати та розуміти прекрасне в навколишньому світі та праці людей, милуватися красою рідного краю.

Використання різних видів унаочнення на уроках образотворчого мистецтва також буде ефективним значною мірою, якщо залежатиме від майстерності вчителя володіти методикою викладання навчального матеріалу. Зважаючи на результати констатувального експерименту нашого дослідження та зроблені відповідні висновки ми пропонуємо окремі рекомендації, які можуть бути доцільними та сприятимуть підвищенню ефективності застосування вчителем різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва.

Підвищити ефективність використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва насамперед вчителю допоможуть педагогічні умови, найголовнішими з яких є такі:

– системний підхід у підготовці, організації та проведенні уроків мистецтва з використанням різних видів наочності, що виявляється в доборі необхідної наочності та її демонстрації, що становить цілісну сукупність взаємозалежних елементів, і відповідно, реалізується її специфічний вплив на сприймання учнів;

– використання завдань і вправ художнього змісту, залучення молодших школярів до навчальних ситуацій на уроці з наочною, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу до учнів, розвиток їхньої самостійної діяльності та художньої компетентності;

– емоційна насиченість уроку різними видами наочності, застосування дидактичних ігор та ігрових ситуацій, активізація художньо-пізнавальної діяльності школярів за допомогою наочності;

– організація спільної практичної діяльності вчителя та учнів на уроках, забезпечення міжпредметних зв'язків з іншими навчальними предметами засобами наочності.

Специфікою підготовки та проведення уроків з образотворчого мистецтва з використанням різних видів наочності є:

– визначення необхідного обсягу та особливостей знань, якими повинні оволодіти молодші школярі;

– детальний аналіз змісту та мети уроків з образотворчого мистецтва, логічної побудови змісту навчального матеріалу;

– визначення форми візуалізації уявлень, фактів і необхідність демонстрації конкретного предмета;

– відібрання та аналіз наявних наочних, натуральних і аудіовізуальних дидактичних засобів, визначення їх відповідності змісту та меті уроку мистецтва, а також їх навчальне призначення;

– визначення попереднього пізнавального досвіду, на якому буде відбуватися вивчення певного питання з теми уроку;

- з'ясування, які методи та прийоми необхідні для пізнавальної діяльності учнів, результатом чого є досягнення міцності засвоєння знань, практичних умінь і навичок;

- визначення способів поєднання різних видів наочності при розкритті змісту навчального матеріалу (З.Жофчак, 2004).

На уроках образотворчого мистецтва наочність вчителю необхідно використовувати на кожному етапі: актуалізації опорних знань учнів, вивченні нового матеріалу, демонстрації поетапності виконання готової композиції та самостійної практичної роботи. Наочні засоби на уроках образотворчого мистецтва призначені для використання з певною дидактичною метою, містять конкретну пізнавальну інформацію, відповідають принципу науковості та мають логічну побудову, забезпечують зв'язок між елементами дидактичного матеріалу з урахуванням принципу наступності знань, створюють умови для усвідомлення формування мистецьких понять та управління пізнавальною діяльністю дітей, відповідають віковим особливостям сприймання.

Використання різних видів наочності створюють умови, при яких розкривається зміст та методика навчання мистецької галузі, виступає органічно у поєднанні змісту, методів і засобів, відображають чіткі ознаки предметів, об'єктів або явищ, демонструють їхні властивості, що є основою у процесі ознайомлення з новим поняттям (Ю.Неміш, 1998).

Педагог відбирає наочний матеріал за показниками його художньо-естетичної цінності, враховує доступність для усвідомлення дітьми конкретної вікової групи, ступінь насиченості наочності певним пізнавальним змістом та керується інтересами молодших школярів. Безпосередній добір наочного матеріалу для уроку має такі характеристики:

- відповідає змісту, визначеному у нормативних документах з образотворчого мистецтва;

- відповідає віковим особливостям та базується на певному рівні підготовки школярів;
- є джерелом навчальної інформації;
- організовує сприймання дидактичного матеріалу, задовольняє допитливість, розширює світогляд учнів;
- підвищує значення унаочнення та конкретизує певне поняття;
- підсилює пізнавальний інтерес дітей, концентрує їхню увагу й зосередженість на предметах, об'єктах та явищах дійсності, результатах власної діяльності;
- активізує практичну діяльність на уроках, сприяє кращому усвідомленню понять і термінів з мистецтва;
- розвиває спостережливість, образне мислення, увагу, творчу уяву, відповідає завданням естетичного виховання молодших школярів (О.Біда, 2002).

Наочні засоби призначаються підсилювати естетичність дидактичного процесу, створювати належні умови для свідомого формування мистецьких знань, практичних умінь і навичок учнів. Також наочність виконує інформаційну, розвивальну та виховну функції, ілюструє взаємозв'язок теорії мистецтва з практичною діяльністю, забезпечує свідомість та поглибленість у засвоєнні дидактичного матеріалу.

Різні види наочності при опануванні образотворчого мистецтва доцільно використовувати комплексно, поєднуючи різні способи демонстрації матеріалу, ставлячи за мету усвідомлення молодшими школярами знань, умінь і навичок з предмету (В.Томашевський, 2000, с.49).

Значну дидактичну роль відіграє такий вид наочності як демонстрація репродукцій картин, ескізів, етюдів видатних світових художників, вироби декоративно-прикладного мистецтва, які ознайомлюють молодших школярів з художньою творчістю майстрів. Зокрема, такі репродукції: «Мона Ліза», «Таємна вечеря» Леонардо да Вінчі, «Дев'ятий вал», «Місячна ніч» Івана

Айвазовського, «Золота осінь» Ісаака Левітана, «Березовий гай», «Місячна ніч на Дніпрі» Архипа Куїнджі, «Богданівські яблука», «Цар-колос», «Півонії» Катерини Білокур, «Весілля», «Лев», «Жоржини у синій вазі» Марії Приймаченко та ін.

Під час демонстрування репродукцій картин, скульптур, замальовок, ілюстрацій, виробів, доцільно звернути увагу на ідейний зміст художнього твору, специфіку художнього образу, який втілював художник, як відображено дійсність у творах, передано власні думки та переживання у формах, кольорах, лініях, штрихах та інших засобах виразності.

Демонстрування репродукцій картин в результаті впливає на інтенсивність творчої активності молодших школярів, створює на уроці емоційне натхнення. Картини художників є зразком, який є опорою для учнів при створенні власних робіт, вони ознайомлюють з особливостями професійної майстерності митців та мають вагоме значення.

Доцільно проводити на уроках образотворчого мистецтва дидактичну гру «Діалог з видатним художником». Так, при демонстрації картин Івана Айвазовського, які виконані живописними матеріалами, учням пропонується спробувати відтворити певний образ у своєрідній манері митця. Такі практичні завдання мають значення для вироблення в дітей умінь і навичок вільно володіти засобами виразності в мистецтві, розуміти неповторність кожного майстра, який володіє власним художнім стилем зображення.

Серед видів наочності на уроках образотворчого мистецтва важливе значення мають методичні таблиці та схеми, які сприяють кращому осмисленню процесу створення композицій. Поетапність виготовлення готового малюнка є головним навчальним завданням на уроці. Під час послідовності створення готової композиції вчитель ілюструє етапи роботи необхідними таблицями та схемами, концентрує увагу учнів на навчальних завданнях, яких треба досягти на цьому етапі (Л.Масол, 2006).

У процесі створення методичних таблиць і схем, які наочно ілюструють етапи роботи над готовою композицією, педагогу треба враховувати такі аспекти:

- таблиці демонструють наочно ті елементи композиції, які необхідно виконати на певному етапі, та їх обсяг;
- на кожному етапі роботи представлені складові навчального завдання, які відповідають молодшому шкільному віку;
- у таблиці подаються максимально чіткі та необхідні відомості для створення композиції;
- учитель має ґрунтовно усвідомити послідовність етапів та їх зміст, виділити основні елементи зображення, встановити їхню почерговість для вироблення системи роботи в учнів над малюнком;
- готовий малюнок має бути чітким і змістовним, методичні таблиці не повинні містити начерків, штрихів, які ускладнюватимуть сприйняття закономірностей побудови зображення;
- у таблицях може бути вміщено невеликий текст-інструктаж, методичні вказівки повинні бути лаконічними, під час сприймання однозначні та складатися з ключових понять;
- доцільно, щоб таблиці мали назви, які спрямовуватимуть на головні завдання в роботі над створенням малюнку.

При виконанні навчальних завдань і вправ на уроках мистецтва доцільно застосовувати ілюстрації з методичної літератури і дитячих книжок як види наочності. Оскільки ілюстрації в книгах для дітей є першими художніми творами, з якими ознайомлюються учні.

Використовувати малюнки та ілюстрації можна на уроках під час сюжетного малювання при вивченні змісту казки, вірша або легенди. Сьогодні видавництва пропонують достатню кількість книжок для дітей, які мають яскраві та змістовні ілюстрації.

Досить вдалим є наявність у більшості ілюстративного матеріалу відображення національних традицій, звичаїв і колориту. Художники представляють персонажів казок, легенд у народних костюмах, зображають природу рідного краю.

При виборі ілюстрацій для уроку образотворчого мистецтва виділимо такі особливості:

- доцільно ознайомлювати учнів зі змістом художнього твору, який має ілюстрації;
- зміст ілюстративного матеріалу має бути цікавим, пізнавальним і зрозумілим для дітей;
- ілюстрації мають передавати образи та характери персонажів різними виражальними засобами – добрий чи поганий, конкретний настрій героїв – веселий або сумний, а також у них має простежуватися певний сюжет;
- при демонструванні ілюстрацій потрібно повідомити відомості про художника та місце запису їх у книзі (В.Сирота, 2002).

Під час ознайомлення молодших школярів з ілюстраціями потрібно викликати в них інтерес і емоційний відгук на цей вид наочності та побачити їх реакцію. Важливим є цілеспрямований процес розглядання ілюстрацій: від загального до часткового, при цьому вчитель ставить чітку мету для виокремлення ключових елементів, на яких буде акцентуватися увага учнів.

Доцільно вчителю після уроків образотворчого мистецтва з певної теми зберігати найкращі роботи школярів, які можуть бути використані як один з видів наочності на уроках в паралельних класах. Тому що, дітям молодшого шкільного віку найбільш зрозумілими та цікавими є художні образи, які створюють їх однолітки у своїх практичних роботах, а вчитель їх демонструє. Порівнюючи власну роботу з іншими, учні мають змогу переконатися у своїх вміннях і можливостях. Важливо відчувати атмосферу успіху кожній дитині,

демонструючи свою роботу, захопити інших художніми образами та творчістю.

Кожен урок мистецтва повинен завершуватися демонстрацією всіх робіт учнів один одному та виставкою найкращих робіт, включаючи проведення їх обговорення. Обговорення готових композицій є важливою складовою уроку, оскільки звертається увага та підкреслюються результати праці дітей, робиться акцент на темі та завданнях уроку, зростає зацікавленість учнів до робіт один одного, називаються досягнення кожного школяра, прослідковуються реакції дітей на успіхи та недоліки однокласників.

Виставки найкращих готових робіт учнів дійсно створюють певне художньо-естетичне середовище в класі, можуть подарувати емоційне задоволення від демонстрації та споглядання. У результаті молодші школярі можуть переконатися у необхідності власної праці, що є вагомим стимулом для подальшої творчої діяльності. Доцільним у класі є виокремлення спеціального куточка, де будуть розміщуватися дитячі живописні, графічні композиції, вироби з ліплення, аплікації, декоративні роботи тощо.

Технічні засоби навчання на уроках образотворчого мистецтва сьогодні відповідають змісту сучасної освіти та відповідним вимогам, використовують усі можливості сучасних інформаційних технологій. Нормативні документи розвитку початкової освіти передбачають впровадження та забезпечення сучасними технічними засобами закладів освіти.

За класифікацією технічні засоби розподіляють на візуальні, аудіальні, аудіовізуальні та засоби на базі інформаційних технологій. Специфічними особливостями при використанні технічних засобів є такі: вони поєднуються з підручником, вербальними методами, таблицями, малюнками, схемами, ілюстраціями, виробами тощо. Однак, навчальна інформація, яка подається вчителем, має узгоджуватися зі змістом інформації, яка представлена технічними засобами (О.Суховірський, 2003, с.23).

На уроці образотворчого мистецтва потрібно чітко продумати способи поєднання вербальних методів і технічних засобів з використанням різних методичних прийомів, а саме: метод пояснення з установкою на сприймання перед демонструванням поетапності створення готової композиції, метод бесіди за змістом малюнку; метод бесіди за змістом технічних засобів, показ окремих елементів у вигляді змістовних слайдів, які підсилюються розповіддю або поясненням, демонстрування, яке супроводжує коментування чи пояснення вчителя.

Використання аудіовізуальних наочних засобів на уроках образотворчого мистецтва повинно бути комплексне, враховувати пізнавальні можливості навчальної та практичної діяльності школярів, їх підготовку до сприймання й усвідомлення матеріалу за допомогою технічних засобів, поєднуватися з іншими засобами навчання, які застосовує вчитель (С.Коновець, 2000).

Враховуючи зазначені особливості при використанні технічних засобів навчання, вчитель значно покращить ефективність уроків образотворчого мистецтва.

На уроках образотворчого мистецтва практичну образотворчу діяльність можна поєднувати з музичною наочністю. Слухаючи музичні твори, школярі краще фантазують, уявляють, мріють, придумують цікаві художні образи та сюжети. Цілісність музичного та образотворчого мистецтва має можливість ознайомити з такими поняттями образотворчої граматики, як: колір, лінія, штрих, крапка, форма, пляма тощо, порівнюючи зі звуками та вдосконалюючи власну техніку практичної роботи. Так, класичні музичні твори в основі музичного мистецтва, які втілюють ідеї краси, гармонії, добра, є загальноприйнятими для розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках мистецтва.

Успішне використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва залежить від методів і прийомів, які застосовує вчитель під час роботи з ними, а саме: бесіда, пояснення, розповідь,

обговорення, інструктаж, коментар, демонстрування поетапності виконання готових композицій, ілюстративні, аудіовізуальні, зображувальні тощо (Л.Масол, 2001, с.4).

Метод бесіди сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, розвитку уваги, спостережливості, мислення, мовлення, обміну враженнями, почуттями, думками, досвідом школярів у процесі спостережень за предметами та явищами природи, супроводжує розгляд ілюстрацій, малюнків, виробів, аналіз художніх творів. Метод пояснення допомагає вчителю розкрити зміст художніх образів, їх суть і способи досягнення виразності, якими користуються художники.

Метод розповіді розкриває теоретичний матеріал з образотворчого мистецтва, розширює світогляд учнів поняттями та термінами про види та жанри образотворчого мистецтва, художні техніки та матеріали, специфіку художньої діяльності та творчості, визначає особливості художніх творів і шедеврів, формує уявлення про зміст сюжетних композицій, послідовно вказує на ознаки зображуваних предметів та явищ навколишнього світу, репродукцій картин різних видів і жанрів образотворчого мистецтва, допомагає у підготовці зі створення ілюстрацій за змістом певного літературного твору.

Під час розповіді має домінувати виховний характер, опора на наукові та перевірені практикою поняття, виразні й яскраві приклади та факти з життя, наявна головна думка та певні узагальнення з теми уроку, розповідь за формою та змістом має бути доступною, емоційною та унаочненою. У процесі обговорення на уроках образотворчого мистецтва молодші школярі можуть висловлювати свої міркування та ідеї, виявляти самостійність думок, переконувати у власній позиції при демонструванні й аналізі художніх творів.

Використовуючи метод словесного коментування художніх образів і змісту творів мистецтва, вчитель має можливість активізувати спостережливість і увагу дітей, стимулювати детальне сприйняття об'єктів,

чітко усвідомлювати зміст витвору цілісно та виокремлюючи елементи образу (О.Біда, 2002).

Вербальні методи навчання формують в учнів активний словник понять і термінів з мистецтва, якими потрібно свідомо оперувати в мовленні на уроках образотворчого мистецтва. Використовуються у роботі зі словником, над усвідомленням змісту художніх творів, діти мають можливість висловити власне емоційне та естетичне відношення до творів мистецтва, зрозуміти їх глибокий зміст і цінність для суспільства. Робота з ознайомлення з термінами проводиться на кожному уроці образотворчого мистецтва, де школярі засвоюють нові невідомі образотворчі поняття. Процес закріплення мистецьких термінів і понять відбувається під час демонстрації та аналізу художніх творів.

Під час використання різних видів наочності доцільно застосовувати методи на основі наочно-дійового та наочно-образного характеру мислення учнів початкової школи. Це ілюстративні, зображувальні, аудіовізуальні методи з відповідними прийомами: спостереження, розгляду ілюстрацій, репродукцій картин, малюнків, виробів, дидактичні ігри з унаочненням, сучасні мультимедійні засоби навчання, прослуховування творів музичного мистецтва та ін.

Ефективним методом також є демонстрація художніх творів та ілюстрування вербальних пояснень, зміст якого базується на показі зразка художньої роботи. На уроках образотворчого мистецтва педагогу доцільно продемонструвати процес практичної діяльності з художніми інструментами та матеріалами, особливості поетапності створення готової композиції.

Метод художнього ілюстрування вербального пояснення полягає у демонструванні мистецьких творів з метою підтвердити, пояснити, аргументувати конкретні теоретичні поняття, словесно висловити думку, опираючись на мистецькі приклади. Ілюстрування базується на засадах художнього демонстрування та містить чіткий показ, який має відповідати

естетичним критеріям. Супроводжують метод ілюстрування високохудожні репродукції картин, ілюстрації, малюнки, мистецькі вироби.

Таким чином, вчителю необхідно здійснювати ґрунтовну підготовку різних видів наочності для використання на уроках образотворчого мистецтва, враховувати дидактичні вимоги до неї, на етапі роботи з наочністю застосовувати різноманітні методи та прийоми, ознайомлюватися з науково-методичною та періодичною літературою. Відповідно, зміст уроків образотворчого мистецтва буде урізноманітнюватися, молодшим школярам буде цікаво на уроках, з'явиться бажання, пізнавальні інтереси та активність у процесі їхньої художньо-практичної та творчої діяльності.

Висновки до другого розділу

Отже, за результатами проведення констатувального експерименту відзначимо, що 60,4% вчителів використовують різноманітну наочність у своїй діяльності, а 23,2% респондентів постійно удосконалюють форми та методи роботи з наочним матеріалом. Крім того, виявлено незначну кількість педагогів (12,3 %), які не завжди використовують наочність на уроках, наголошуючи на певних поважних причинах, а 4,1 % опитаних застосовують наочні засоби епізодично.

Вчителі відзначили, що використання різних видів наочності на уроках мистецтва може відбуватися протягом усього уроку та охоплювати будь-який етап у повній мірі. Однак, найчастіше 67% педагогів використовують наочність на етапі вивчення нового матеріалу та 63% респондентів – на етапі вступного інструктажу та практичної самостійної діяльності учнів. У меншій мірі наочність застосовується на етапі актуалізації опорних знань учнів (24%) та під час підсумку уроку (12%).

При реалізації найважливіших завдань мистецької освітньої галузі вчителям у власній діяльності доцільно використовувати такі види наочності:

– наочні предметні матеріали та посібники або натуральні наочні засоби, які включають натурний фонд з предметів побуту, муляжів, мистецьких творів, гіпсових моделей, зразків виробів декоративно-прикладного мистецтва;

– навчально-методичні матеріали або наочні засоби образотворчого змісту, які містять: репродукції картин, зразки практичних робіт учнів, схеми зображення виробів, роздатковий образотворчий матеріал, фотозображення, навчальні таблиці, малюнки, твори мистецтва, наочність з основ кольорознавства та композиції, вивчення основ конструювання та при малюванні з натури;

– зорово-слухові або аудіовізуальні засоби унаочнення, які одночасно впливають на візуальне сприйняття навчального матеріалу зі звуковим супроводом, відеофільми та відеофрагменти, телепередачі, наочність, яка візуалізується за допомогою комп'ютерних технологій.

Здійснений нами аналіз стану використання різних видів наочності на уроках мистецтва сприяв формулюванню висновків, що ефективність застосування наочності залежить від дотримання педагогом таких педагогічних умов:

– системний підхід у підготовці, організації та проведенні уроків мистецтва з використанням різних видів наочності, що виявляється в доборі необхідної наочності та її демонстрації, що становить цілісну сукупність взаємозалежних елементів, і відповідно, реалізується її специфічний вплив на сприймання учнів;

– використання завдань і вправ художнього змісту, залучення молодших школярів до навчальних ситуацій на уроці з наочністю, спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу до учнів, розвиток їхньої самостійної діяльності та художньої компетентності;

– емоційна насиченість уроку різними видами наочності, застосування дидактичних ігор та ігрових ситуацій, активізація художньо-пізнавальної діяльності школярів за допомогою наочності;

– організація спільної практичної діяльності вчителя та учнів на уроках, забезпечення інтеграції та міжпредметних зв'язків з іншими навчальними предметами засобами наочності.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження з окресленої проблеми можемо зробити такі висновки:

1. Важливого значення в сучасній початковій школі набуває оновлення змісту, форм, методів і засобів організації освітнього процесу, при цьому треба зважати на завдання різнобічного розвитку молодших школярів і необхідність вдосконалення сфери освіти. Вагому роль також має методично правильне використання різних видів наочності.

Використання різноманітного наочно-ілюстративного матеріалу під час формування знань і вмінь учнів висвітлювалося багатьма науковцями протягом розвитку та становлення педагогічної науки. У різні часи виокремлення педагогіки в самостійну галузь обґрунтування наочного навчання та його необхідності в освітньому процесі було однією з прогресивних ідей.

Проте, незважаючи на доцільність при трактуванні проблеми, сьогодні досліджуване питання характеризується як педагогічна проблема, що зумовлюється неоднозначним розумінням змісту поняття наочності, наочних засобів та їх класифікацій. Відповідно, врахування вимог сучасної освіти зумовлює необхідність розвитку та вдосконалення цих понять, набуття ними нових характеристик. Формування знань, умінь і навик учнів початкової школи в освітньому процесі за допомогою різноманітної наочності у традиційному розумінні призводить до розвитку наочно-образного мислення та спостережливості школярів, і лежить в основі «золотого правила» дидактики.

Процес вияву значних внутрішніх закономірностей під час опанування певних понять пов'язаний з конкретними відчуттями спостерігача та відповідними наочними засобами. Тому, зважаючи на ці особливості, на сучасному етапі принцип наочності треба трактувати як необхідність систематичного застосування під час навчання унаочнення навчального

матеріалу, що повинен чітко сприйматися та сприяти утворенню в свідомості молодших школярів певного образу.

2. Використання різних видів наочності є безсумнівно важливою складовою уроку образотворчого мистецтва. Наочні засоби сприяють під час вивчення образотворчого мистецтва ефективному формуванню в молодших школярів мистецьких знань, образного мислення, спостережливості під час сприймання властивостей і ознак предмета чи явища, що зображується.

У процесі сприйняття різноманітної наочності учні мають можливість опанувати естетичні характерні ознаки в об'єктах і предметах навколишнього світу, правильно визначати під час візуалізації ознаки кольорів, форми та ліній образів, розвивати специфіку кольоросприймання, елементи наочно-образного мислення, пізнавальні інтереси, творчі здібності, емоційне відношення до сприймаючих об'єктів, особливості передачі ритму, гармонії, рівноваги та пропорцій у готовій композиції.

Серед різних видів наочності, які використовуються на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах виокремимо такі:

– наочні предметні матеріали та посібники або натуральні наочні засоби, які включають натурний фонд з предметів побуту, муляжів, мистецьких творів, гіпсових моделей, зразків виробів декоративно-прикладного мистецтва;

– навчально-методичні матеріали або наочні засоби образотворчого змісту, які містять: репродукції картин, зразки практичних робіт учнів, схеми зображення виробів, роздатковий образотворчий матеріал, фотозображення, навчальні таблиці, малюнки, твори мистецтва, наочність з основ кольорознавства та композиції, вивчення основ конструювання та при малюванні з натури;

– зорово-слухові або аудіовізуальні засоби унаочнення, які одночасно впливають на візуальне сприйняття навчального матеріалу зі звуковим супроводом, відеофільми та відеофрагменти, телепередачі, наочність, яка візуалізується за допомогою комп'ютерних технологій.

3. Дослідження стану використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі свідчать, що переважна більшість учителів забезпечені наочністю і комбінують такі види наочності як образотворчі: репродукції картин, ілюстрації, навчальні таблиці, схеми, малюнки тощо та натуральні: моделі, вироби, муляжі та ін.

Також нами виявлено, що педагоги часто використовують аудіовізуальну наочність на базі сучасної комп'ютерних технологій, відео, аудіоматеріали та ін., які доступні в мережі «Інтернет», враховуючи їх необхідність сьогодні та можливості їх використовувати. Все ж таки, не зважаючи на значні переваги застосування наочності, були респонденти, які переважно використовують на уроках мистецтва підручник, альбоми-посібники.

Крім того, аналіз результатів констатувального експерименту демонструє, що використання різних засобів наочності на уроках образотворчого мистецтва здійснюється на всіх етапах уроку, однак найчастіше – це етап вивчення нового матеріалу та етап вступного інструктажу і практичної самостійної діяльності учнів. У меншій кількості наочність застосовується на етапі актуалізації опорних знань учнів та під час підсумку уроку.

4. Проведене нами дослідження стану використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах дало можливість виокремити педагогічні умови, які будуть ефективними під час їх впровадження в освітній процес:

– системний підхід у підготовці, організації та проведенні уроків образотворчого мистецтва з використанням різних видів наочності, що виявляється в доборі необхідної наочності та її демонстрації, що становить цілісну сукупність взаємозалежних елементів, і відповідно, реалізується її специфічний вплив на сприймання учнів;

– використання завдань і вправ художнього змісту, залучення молодших школярів до навчальних ситуацій на уроці з наочністю,

спрямованих на реалізацію особистісно орієнтованого підходу до учнів, розвиток їхньої самостійної діяльності та художньої компетентності;

– емоційна насиченість уроку різними видами наочності, застосування дидактичних ігор та ігрових ситуацій, активізація художньо-пізнавальної діяльності школярів за допомогою наочності;

– організація спільної практичної діяльності вчителя та учнів на уроках, забезпечення інтеграції та міжпредметних зв'язків з іншими навчальними предметами засобами наочності.

Успішне використання різних видів наочності на уроках образотворчого мистецтва залежить від методів і прийомів, які застосовує вчитель під час роботи з ними, а саме: бесіда, пояснення, розповідь, обговорення, інструктаж, коментар, демонстрування поетапності виконання готових композицій, ілюстративні, аудіовізуальні, зображувальні методи тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверянова, Н. (2001). Образотворче мистецтво: стан і проблеми вивчення. *Рідна школа, № 1*, 53–55.
2. Антонович, Є. А. (2001). Художні техніки в школі. К.: ІЗМН, 312.
3. Балл, Г. О. (2002). Про визначальні характеристики здібностей і принципи їх врахування у навчально-виховній роботі. *Психологія, №2*, 2–4.
4. Березюк, О.С. (1996). Використання методу моделювання педагогічних ситуацій до спілкування з учнями. *Матеріали наук.-практ. конференції. Суми*, 61–64.
5. Бех, І. Д. (2003). Виховання особистості. Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 280.
6. Біда, О. (2002). Роль малюнків на уроках образотворчого мистецтва. *Мистецтво і освіта, №1*, 45-47.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (2003). Під ред. Бусел В.Т. К.: Ірпінь: Перун, 1426.
8. Вікторенко, І. (2003). Особливості образотворчої діяльності молодших школярів. *Рідна школа, №4*, 61–63.
9. Возрастные и индивидуальные особенности образного мышления учащихся (1999). Под. ред. И. С. Якиманской. М.: Педагогика, 223.
10. Волкова, Н. П. (2001). Педагогіка: посібник. К.: Академія, 675.
11. Волобуєва, І. А. (1996). Формування зорових сенсорних умінь учнів 1-2 класів. *Початкова школа, №9*, 48–51.
12. Волощук, І. С. (1998). Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. К.: Ін-т педагогіки АПН України, 160.
13. Воробйова, С. (2002). Дидактичні ігри в процесі навчання. *Рідна школа, 5*, 46–49.
14. Вороненко, Л. (2005). Вчимося читати картину. Урок розвитку зв'язного мовлення в 4 класі. *Початкова школа, № 3*, 25–28.

15. Выготский, Л. С. (1996). Избранные психологические исследования. М., 219.
16. Галузинський, В. М., Євтух, М. Б. (1995). Педагогіка: теорія та історія : навч. посіб. К.: Вища школа, 237.
17. Гандзій, П. А. (2005). Уроки малювання: Посіб. для вчителя. К.: Знання, 224.
18. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 375.
19. Дворак, І. О. (2002). Педагогічні умови сприймання різних видів і жанрів образотворчого мистецтва. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Наук.-метод. зб. Слов'янськ. Вип.15. 246-249.
20. Демченко, І. І. (2003). До питання розвитку художньої творчості учнів початкової школи. *Рідна школа, № 2*, 45–47.
21. Державний стандарт початкової загальної освіти (2018). *Початкова освіта, № 4*, 3–31.
22. Жофчак, З. (2004). Виховання школярів засобами мистецтва. *Мистецтво і освіта, №3*, 18.
23. Задорожний, В. І. (2002). Уроки образотворчого мистецтва. К.: Знання, 151.
24. Ігнатенко, М.Я. (2003). Сучасні освітні технології. *Початкова школа, № 4*, 2–6.
25. Імбер, В. (2005). Використання мультимедійних засобів у навчальному процесі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: Зб. наук. праць*. Вип. 7. К.: Планер, 307-312.
26. Кардашов, В. М. (2007). Теорія і методика викладання образотворчого мистецтва: навч. посібник. К.: Слово, 296.
27. Кириченко, М. А. (2002). Основи образотворчої грамоти: Навч. посібник. К.: Вища школа, 190.

28. Коновець, С. В. (2000). *Образотворче мистецтво в початковій школі: метод. посібник*. К., 80.
29. Коновець, С. (1999). *Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості. Мистецтво і освіта, №3, С.15.*
30. Конопко, О. (2000). *Перші кроки до мистецтва. Початкова школа, №3, 25–28.*
31. Котляр, В. П. (2006). *Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей*. К.: Кондор, 200.
32. Лихачев, Б. Т. (1999). *Педагогіка: курс лекцій: учеб. посіб.* М.: Юрайт, 523.
33. Лозова, В. І. (2003). *Стратегічні питання сучасної дидактики. Шлях освіти, № 2, 11–16.*
34. Любарська, Л. (2002). *Уроки образотворчого мистецтва Початкова школа, №9, 50–55.*
35. Люблинская, А. Л. (1998). *Учителю о психологии младшего школьника: посіб. для учителя*. М.: Просвещение, 255.
36. Маслов, А. Н. (2003). *Аксиома наглядного обучения. Школьные технологи, № 2, 217–224.*
37. Масол, Л. (2001). *Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. Мистецтво та освіта, №1, 2.*
38. Масол, Л. М. (2006). *Методика навчання мистецтва у початковій школі: пос. для вчителів у початковій школі*. Х.: Ранок, 256.
39. Масол, Л. (2001). *Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій. Мистецтво і освіта, №1, 2-5.*
40. *Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. (2018). К.: Освіта, 392.*
41. Неміш, Ю. (1998). *Викладання образотворчого мистецтва. Мистецтво і освіта, №2, 9.*
42. Павелко, В. (2001). *Зв'язок принципів моделювання та наочності в навчальному процесі. Психологія і педагогіка. Вип. 2. Острог, 233–238.*

43. Павелко, В. В. (2002). Золоте правило Я.А. Коменського – минуле і сучасність. *Психологія і педагогіка*. Вип. 3. Острог, 365–371.
44. Павелко, В. В. (2008). Формування знань і умінь молодших школярів у процесі навчання засобами наочності і моделювання. *Актуальні проблеми психології та педагогіки: Матеріали наук. конф.* Острог, 39–42.
45. Павелко, В. В. (2008). Моделювання як засіб активізації діяльності учнів у процесі навчання. *Актуальні проблеми гуманітарної освіти: зб. наук. праць*. Вип. 4. Кременець, 296–297.
46. Педагогічний словник (2000). І. А. Каіров (ред.). Т.1: К., 273.
47. Перелік навчально-наочних посібників, лабораторного обладнання, допоміжних засобів навчання, обладнання загального призначення, рекомендованих МОН України для використання в навчальних закладах (2003). *Інформаційний збірник МОН України, № 21*, 6–27.
48. Питання наочності в навчанні (1998). Зільберштейн А.І. (ред.). Харків, 187.
49. Пометун, О. І. (2004). Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Наук.-метод. посібник. К.: Видавництво А.С.К., 192.
50. Про вивчення предметів художньо-естетичного циклу (2002). *Мистецтво та освіта, №3*, 22.
51. Психологічна енциклопедія (2006). Авт.-упоряд. Степанов О. М. К.: Академвидав, 422.
52. Психологічний словник (2002). Під ред. В. І. Войтко. К.: Вища школа, 214.
53. Психологія: підручник (2011). Під. ред. М.Л. Трофімова. К.: Либідь, 560.
54. Романченко, Р. В. (2002). Особливості виконання творів образотворчого мистецтва молодшими школярами. *Мистецтво і освіта, №2*, 40–41.
55. Рычик, М. В. (1997). *От наглядных образов к научным понятиям*. К., 77.

56. Савченко, О.Я. (2002). Дидактика початкової школи. К.: Абрис, 368.
57. Савченко, О. Я. (2005). Вимоги до якості початкової освіти. *Початкова школа, 1*, 4-7.
58. Савченко, О. Я. (1997). Сучасний урок у початкових класах. К.: Магістр, 255.
59. Сирота, В. (2002). Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі. *Мистецтво і освіта, №4*, 13-15.
60. Селеменев, С. В. (2003). Знаковая наглядность. *Образование в современной школе, № 2*, 33–42.
61. Селеменев, С. В. (2003). Развивающая наглядность. *Образование в современной школе, № 12*, 27–36.
62. Сирота, В. (2002). Художньо-прикладна спрямованість образотворчого мистецтва в школі. *Мистецтво і освіта, №4*, 13.
63. Скрипченко, О. В. (2001). Психічний розвиток учнів. К., 102.
64. Струменский, В. Я. (1997). Основы и системы дидактики К. Д. Ушинского. М., 213.
65. Суховірський, О.В. (2003). *Передумови використання комп'ютерної техніки в початковій школі*: навч. посібник. Хмельницький.
66. Сухомлинський, В. О. (1987). Школа і природа. Твори у 5 т. К. Т. 5. 549.
67. Твори українського образотворчого мистецтва на уроках в школі: метод реком. для вчителів образотворчого мистецтва (1997). К., 80.
68. Терещенко, І. І. (1999). Творчість та педагогіка завжди разом. *Педагогічна робота, №1*, 6–8.
69. Томашевський, В. (2000). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа, №4*, 48-50.
70. Учебно-наглядные пособия (1995). Под ред. А. М. Пышкало. М., 240.
71. Ушинський, К. Д. (1993). Вибрані педагогічні твори: в 2 т. К., 358.
72. Фіцула, М.М. (2006). Педагогіка: навч. посіб. К.: Академвидав, 560.

73. Фридман, Л. М. (1994). Наглядность и моделирование в обучении. – М.: Знание, 80.
74. Церова, І. (2005). Використання художньо-зорових образів у навчанні шестилітніх першокласників. *Початкова школа, № 8*, 60–61.
75. Шапар, В. (2005) Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 689.
76. Шиман, О. (2002). Підготовка майбутніх учителів початкової школи до створення і використання комп'ютерної наочності. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Серія педагогічна*. Вип.8. Кам'янець-Подільський, 218-224.
77. Ягупов, В. В. (2000). Дидактичні поняття: «навчальний процес» чи «процес навчання». *Рідна школа, № 2*, 16–19.
78. Ягупов, В. В. (2002). Педагогіка. К.: Либідь, 560.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Анкета для вчителів початкової школи
«Використання різних засобів наочності на уроках образотворчого
мистецтва»**

Шановні вчителі! Дайте, будь ласка, відповідь на запитання. Дякуємо!

Запитання	Відповідь
Дайте визначення поняття «наочність».	
Чи наявні у Вашому особистому користуванні такі види наочності?	<ul style="list-style-type: none"> – натуральні – образотворчі – аудіовізуальні – наявні всі перелічені засоби наочності – не користуюся наочністю взагалі
Чи завжди Ви використовуєте різні види наочності у власній педагогічній діяльності?	<ul style="list-style-type: none"> – так – скоріше так, ніж ні – скоріше ні, ніж так – не використовую взагалі
Чи потрібно Вам підвищувати рівень використання різних видів наочності?	<ul style="list-style-type: none"> – ні – так
Оцініть, будь ласка, власну готовність до використання різних видів наочності у педагогічній діяльності.	<ul style="list-style-type: none"> – володію на високому рівні – постійно удосконалюю форми та методи роботи з наочністю – володію елементарними навичками – не використовую через певні причини
Оцініть, будь ласка, свої потенційні можливості роботи з наочністю.	<ul style="list-style-type: none"> – відчуваю впевненість в собі, маю досвід роботи з наочністю, можу поділитися власним досвідом

	<ul style="list-style-type: none"> – володію методикою використання наочності на високому рівні – відчуваю невпевненість в роботі з наочністю, не вірю в свої сили та здібності – відчуваю певні труднощі, але маю сили вдосконалювати вміння
Назвіть навчальні предмети, на яких найбільш доцільно використовувати різноманітну наочність.	<ul style="list-style-type: none"> – математика – українська мова – літературне читання – образотворче мистецтво – Я досліджую світ – не використовую
Чи використовуєте Ви на уроках образотворчого мистецтва наочність і які її види?	<ul style="list-style-type: none"> – частіше поєдную використання натуральних і образотворчих наочних засобів – систематично використовую аудіовізуальні засоби – використовую натуральну наочність – використовую образотворчі наочні засоби – частіше використовую підручник та альбом – не використовую через відсутність досвіду, бажання, проблем з обладнанням – використовую епізодично, за потребою
На яких етапах уроку образотворчого мистецтва Ви найчастіше використовуєте наочність?	<ul style="list-style-type: none"> – актуалізація опорних знань учнів – вивчення нового матеріалу – вступний інструктаж і самостійна практична діяльність – підсумок уроку
Який вплив на молодших школярів, на Вашу думку, має використання різних видів наочності на уроках	<ul style="list-style-type: none"> – сприяють підвищенню пізнавальних інтересів – сприяють оволодінню

образотворчого мистецтва?	<p>мистецькими знаннями, формуванню художніх вмінь</p> <ul style="list-style-type: none">– розширюють та збагачують художньо-естетичний досвід– дозволяють учням самореалізуватися та самовдосконалюватися– формують навички самостійної практичної діяльності– практично ніяк не впливають– можуть відволікати учнів на уроці
---------------------------	--

Додаток Б

Функції наочності на уроках образотворчого мистецтва

Види засобів наочності	Функції засобів наочності
Малюнки, репродукції картин, фотографії, рисунки	Ґрунтується на сюжетно-предметній основі, допомагає відтворити та візуально сприймати зміст навчального матеріалу.
Таблиці (ілюстративні, графічні, цифрові, текстові, комбіновані)	Демонструють будову об'єктів, предметів і явищ, їх взаємозв'язок, проведення порівняння об'єктів, відтворюють алгоритм певного процесу.
Аудіовізуальні засоби (технічні та мультимедійні засоби)	Дозволяють при малому витрачанні часу дати великий обсяг інформації; дають можливість затримати деякі кадри на екрані для детального вивчення чи повторного перегляду й додаткового пояснення; сприяють виникненню в учнів зацікавленості до навчання.
Схеми	Демонструють хід процесу та послідовність їх дій, сприяють розумінню учнями взаємозв'язку предметів і явищ; служать унаочненням пояснення вчителя і дозволяють збільшити обсяг навчального матеріалу; розвивають та активізують мислення учнів, сприяють кращому розумінню, осмисленню та засвоєнню нової інформації.
Живі об'єкти	Створюють в учнів конкретні уявлення про предмети та явища, є матеріальними опорами для

	опису певного природничого об'єкта чи явища.
Муляжі	Відтворюють копію оригіналу, створюють в учнів конкретні уявлення про об'єкт, за їх допомогою унаочнюють натуральну величину, форму, забарвлення певних природничих об'єктів; створюють в учнів уявлення про характерні їх особливості та пристосованість до умов середовища; дають можливість робити порівняльні характеристики; є матеріальними опорами для опису об'єкта чи явища тощо.
Моделі	Дають можливість ознайомити учнів із зовнішнім виглядом об'єкта, предмета чи явища, демонструють характерну особливість окремих частин моделі та їх взаємозв'язок з іншими частинами.
Роздатковий образотворчий матеріал	Доповнюють навчальний матеріал підручників, використовуються для індивідуальної, групової, самостійної роботи учнів, а також для контролю засвоєння навчального матеріалу.

Додаток В

Плани-конспекти уроків мистецтва з використанням різних видів наочності

Тема. Свято весняної природи.

Мета: вчити дітей відтворювати весняний пейзаж, підбирати кольорову гаму для передавання стану та настрою в природі та враховуючи освітлення в певну частину доби; закріпити техніки виконання малюнку живописно; розвивати зорову та емоційну чутливість, образне мислення, фантазію, уяву, творчі здібності, естетичний смак, почуття прекрасного; виховувати художній смак, любов та бережне ставлення до природи, старанність, акуратність, охайність під час роботи.

Обладнання: підручник (О.Калініченко, Л.Аристова. 4 клас), ілюстрації весни, поетапність та готова композиція, живописні та графічні матеріали.

Тип уроку: комбінований.

Клас: 4.

Хід уроку

1. Організація класу до уроку

1.1. Створення психологічного комфорту у класі.

-Доброго, дня діти! Я бажаю вам бути активними, творчими, уважними.

-Отже, якщо ви будете такими, то ми разом створимо творчий урок. А він у нас сьогодні дійсно незвичайний. Помандруємо до країни Чудес, де на крилах фантазії можна поринути у веселкову країну, де всі мрії збуваються. Я запрошую вас доторкнутися душою і серцем до чудового світу, де живуть різнокольорові фарби.

1.2. Перевірка готовності до уроку

-Огляньте свої парти. У вас на партах повинні бути тільки підручники ,пенали ,фарби, стаканчики для води і альбоми.

2.Актуалізація опорних знань учнів.

2.1.Вступна бесіда з учнями.

-Діти, погляньте на картину.

-Яка пора року зображена? Як ви здогадались, що вам при цьому допомогло?

-А давайте пригадаємо, які кольори називають теплими? Холодними?

-Які кольори притаманні цій картині?

-Який жанр образотворчого мистецтва ви бачите?

-Що таке пейзаж?

-Що таке лінія горизонту?

-До якого виду образотворчого мистецтва ми можемо віднести цю картину?

-Що таке живопис?

-А тепер давайте пригадаємо прийоми зображення. Що собою являє прийом зображення «по-сухому»?

-Що являє собою прийом зображення «по-волоному»?

-Молодці, ми з вами пригадали найважливішу інформацію, яка буде нам потрібна протягом всього уроку.

2.2.Створення проблемної ситуації.

- Щоб дізнатись тему нашого уроку ,вам потрібно відгадати загадку.

Все у зелені довкола: пасовища, ліс і поле.

Мчать струмочки до ріки, ліплять гнізда ластівки,

І в сороки новина, – облетіла всіх вона,

Сповідуючи: ...**(Весна)**

- **Правильно, це весна.**

2.3.Оголошення теми уроку і мотивація навчальної діяльності.

- Тема нашого уроку «Свято весняної природи». Сьогодні ми будемо створювати живописну композицію, зображуючи весну.

3.Вивчення нового матеріалу

3.1.Бесіда з учнями по темі уроку

-А зараз перевіримо, чи вміємо ми бачити душею. Заплющіть очі й пошепки скажіть «весна». Які почуття у вас виникли?

-Якими б кольорами передали ці почуття?

-Чи любите ви весну? За що?

-Які ознаки весни ви знаєте?

-Все змінюється з приходом весни. Природа пробуджується від зимового сну. Свіжа трава, зелені листочки, перші квіти – усе радує наше око. Птахи повертаються з вирію, вітаючи своїм співом весну. Художники, поети, письменники, музиканти завжди оспівували цю прекрасну пору року у своїх творах..

-Такий сильний вплив природи на людину сприяв появі в мистецтві пейзажного жанру. Твори пейзажного живопису здатні духовно збагатити людину. Любов'ю до природи рідного краю пронизані пейзажі багатьох видатних художників.

3.2.Робота з додатковою наочністю

-Погляньте на зображення чарівної весни.

-Як ви можете описати першу картину? Як ви можете описати другу картину?

- Чим на вашу думку відрізняються картини?
- Які кольори переважають на першій картині?
- Яка частина дня на вашу думку зображена? Чому?
- Які кольори переважають на другій картині?
- Яка частина дня на вашу думку зображена? Чому?

-Дійсно, на першій картині ми спостерігаємо сонце високо над землею, бачимо кольори, що свідчить про світлу частину доби – обід ,а на другій картині ми бачимо темніші кольори, захід сонця, який свідчить про вечірню частину доби. Створюючи власну композицію, вам потрібно врахувати освітлення в певну частину доби, щоб вона була гармонійною та красивою, правильно підібрати кольори.

3.3.Робота з підручником.

- Відкрийте свої підручники на сторінці 88.
- Що ви бачите на першому малюнку?
- В яких кольорах виконаний малюнок?
- Зверніть увагу ,як красиво весна розфарбувала дерева ,трави та квіти.
- Розглянь наступний малюнок. Що зображено?
- Який малюнок вам більше сподобався?Чому?

-Сьогодні на уроці ми будемо створювати подібні малюнки ,а саме композицію під назвою «Свято весняної природи» акварельними фарбами ,використовуючи прийом по-сухому чи по-вологодому за вашим власним бажанням.Але перед виконанням роботи ви отримаєте інструктаж.

4.Вступний інструктаж і практична самостійна робота діяльності учнів.

4.1.Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням.

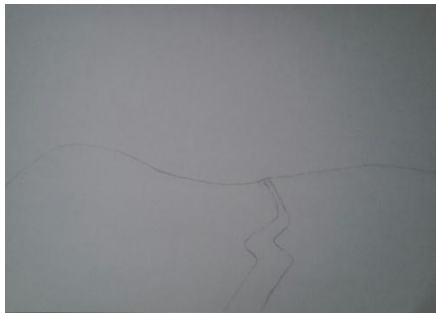
-Перед початком роботи давайте згадаємо закони композиційної побудови. Ті предмети, що знаходяться вдалині – менші, ті, що ближче – більшого розміру.

- Композиції ви будете створювати у своїх альбом за допомогою акварелі. Нарис ви будете робити олівцем і розфарбовувати малюнок фарбами.

-Свою композицію я створювала за допомогою прийому зображення «по-сухому».

-Виберіть мотив і намалюйте його в голові, визначивши, що буде головним на малюнку.

-На аркуші за допомогою олівця, малюємо лінію горизонту ,трохи нижче середини аркуша – це задній план. Малюємо доріжку – це передній план.

-На задньому плані у нас будуть розміщені небо, дерева, гори а на передньому дерево ,доріжка ,кущі ,

- На задньому плані малюємо дерева . На передньому плані зображуємо одне велике квітуче розлоге дерево.

-Додаємо ще кілька кущів .Малюємо гілки на стовбурах дерев. На задньому плані зображуємо гори.

- Виконавши малюнок, починайте роботу фарбами.

- Погляньте на композицію, яка вийшла у мене.

- Ви можете обрати інше розташування об'єктів на папері. Будьте творчими.

4.2. Практична робота учнів.

- Створюючи композицію звертайте увагу на її акуратність, старайтесь гарно малювати та акуратно зафарбовувати всі елементи.

4.2.1. Фізкультхвилинка.

4.2.2. Індивідуальна допомога окремим учням.

- Діти, кому не вдається намалювати якийсь елемент, підніміть руку, я до вас підійду і допоможу вам виправити помилку.

4.3. Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Які ви молодці, впорались із завданням. Давайте продемонструємо свої роботи один одному. Перший ряд демонструє свої роботи 2-ому і 3-ому, другий 1-ому і 3-ому та третій 1-ому і 2-ому.

- Ті, хто отримали зелені смайлики впорались найкраще. Вийдіть на середину класу і продемонструйте свої роботи однокласникам. Ваші роботи будуть розміщені на виставці кращих робіт.

- Всі інші наступного разу постарайтесь краще.

5. Підсумок уроку.

5.1. Підсумкова бесіда.

- Наш урок підходить до завершення, отже давайте підсумуємо нашу роботу. Яку тему ми вивчали на уроці? Що ми сьогодні створювали?

- Які кольори ви використовували в створенні композиції?

- Які емоції у вас викликала власна робота і роботи однокласників?

5.2. Прибирання робочих місць

- А зараз приберіть свої робочі місця та приготуйтеся до наступного уроку.

5.3. Домашнє завдання

- На домашнє завдання завершити композиції, хто не встиг. До зустрічі.

Тема. Україна – моя Батьківщина.

Мета: формувати уявлення про види і жанри образотворчого мистецтва, художні традиції рідного краю, нашу державу, місто, місце проживання; уточнювати і закріплювати уявлення дітей про країну; розвивати дрібну моторику руки; розвивати естетичне сприйняття навколишнього світу; стимулювати розвиток допитливості; виховувати в учнів спостережливість, акуратність, увагу.; виховувати любов до Батьківщини.

Обладнання: підручник О.Калініченко, Л.Аристова, альбом, фарби, пензлики, склянка для води, палітра, простий олівець.

Образотворчий ряд: словникові терміни, педагогічний малюнок репродукції картин Т. Шевченка, С. Зеловського, В. Дідика.

Літературний ряд: вірш Ліни Костенко.

Тип уроку: комбінований

Клас: 4

Хід уроку

1. Організація класу до уроку

1.1 Створення психологічного комфорту в класі

- Доброго дня! Діти, усміхніться одне одному, подумки побажайте успіхів на цілий день. І ось в такому хорошому настрої проведемо наш урок. Бажаю вам нових відкриттів та творчого натхнення на сьогоднішньому уроці.

1.2 Перевірка готовності учнів до уроку

- Вам на урок необхідно: підручник, альбом, олівець, акварельні фарби, палітра, склянка для води, простий олівець.

2 Актуалізація опорних знань учнів

2.1 Вступна бесіда з учнями

- Якою була тема на попередньому уроці?
 - Яке мистецтво називають декоративно-прикладним?
 - Як люди використовують твори декоративно-прикладного мистецтва?

- Які види декоративно-ужиткового мистецтва ви знаєте?
- Що таке оформлення вітрин?
- Що художники використовують для оформлення вітрин?
- Молодці! ви добре засвоїли попередню тему.

2.2 Створення проблемної ситуації

- Діти, а щоб дізнатися тему сьогоднішнього уроку, послухайте уважно вірш Ліни Костенко.

Буває, часом сліпну від краси. Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, –
Оці степи, це небо, ці ліси, усе так гарно, чисто, незрадливо,
Усе як є – дорога, явори, усе моє, все зветься – Україна.

- Про що розповідається у вірші?

2.3 Оголошення теми і мотивації навчальної діяльності учнів

- На сьогоднішньому уроці ми розкриємо суть поняття «сюжетно-тематична картина» та спробуємо намалювати власну сюжетну картину на тему «Україна – моя Батьківщина»

3 Вивчення нового матеріалу

3.1 Розповідь учителя з елементами пояснення

- В образотворчому мистецтві тематична композиція визначається загальним змістом художнього твору.

Тематична композиція – композиція чи картина на певну тему. Об'єктами сюжету тематичної композиції є люди, природний світ, пейзажні мотиви. Тематична композиція бере свій початок ще із доісторичних часів – на скелях і на стінах печер люди первісні люди залишили зразки сюжетних малюнків.

- Для передачі свого задуму в сюжетно-тематичній картині художник використовує різноманітні композиційні засоби: багатоплановість, симетрію, динаміку, колір. Кожен художній твір – це завжди пошук нових виражальних засобів., відкриття, перевірка і удосконалення своєї майстерності.

- Процес роботи над мистецьким твором є складний і довготривалий. Він вимагає від художника глибоко усвідомленої майстерності. Тому митець

ретельно вибирає спосіб зображення, працюючи над образним вираженням сюжету.

- У творчому процесі виділяють два взаємопов'язані основні етапи. Перший етап – формування художнього задуму та практичний пошук образного вираження сюжету майбутнього твору. Другий – безпосередня робота над втіленням задуму.

- За жанром і темою багатопланові композиції поділяються на історичні, побутові, фантастичні, релігійні, батальні, міфологічні, анімалістичні.

- Отже, вам потрібно буде створити тематичну композицію «Україна – моя Батьківщина». Давайте перевіримо свої знання, що ви знаєте про нашу державу?

- Що означають кольори на прапорі України? Хто є авторами нашого Гімну? Що символізує тризуб? Яких видатних українських діячів ви знаєте?

3.2 Робота з додатковою наочністю.

- Погляньте на першу картину. Що там зображено?
- Які члени родини зображені на картині?

Селянська родина (Т.Г. Шевченко)

- Розгляньте наступну картину.

- Що на ній зображено?

Українська хата (картина С. Зеловського)

- Погляньте на третю картину.
- Як ви вважаєте, чому художник назвав цю картину «Душею України»?

Душа України (Василь Дідик)

- Порівняйте 2 і 3 картину. Що в них схожого? Що відмінне?

3.3 Робота з підручником

- Відкрийте свої підручники на ст. 124-125.
- Розгляньте дані картини. Визначте тему кожної з картин.

4 Вступний інструктаж і практична самостійна діяльність учнів.

- 4.1 Поетапне зображення композиції вчителем з поясненням.

Для того, щоб намалювати тематичну композицію «Україна – моя Батьківщина», розберемо поетапність виконання нашого малюнка.

Аркуш паперу розміщуємо горизонтально.

1. Спочатку ми малюємо великі фігури, тобто українця, українку та соняшник, парканець. Фігури, які є на передньому плані.

2. Щоб намалювати хлопця чи дівчину, спочатку намалюйте овал – голову хлопчика, потім маленьку шию і прямокутник – тулуб.

3. Знизу домалюйте ще один прямокутник, розділіть навпіл. Це – ноги. Намалюйте руки-прямокутники. На верхньому великому прямокутнику зробіть заокруглення від шиї до рук – це плечі.

4. Ледь натискаючи на олівець, уточнюємо форму фігур.

5. Після цього домальовуємо дрібніші деталі: у хлопця – капелюх, вишивка, пояс; у дівчини – хліб, вінок, рушник, квіти, стрічки; та задній план: сонце, хмари, ліси, траву.

6. Виконавши малюнок олівцем, починаємо роботу кольором.

- Погляньте на рисунок. Які кольори відображені на малюнку?
- Ви можете виконати композицію «Україна – моя Батьківщина», додавши свої деталі, чи колір. Не забувайте проявляти власну творчість.

4.2 Практична робота учнів

- Перш ніж приступити до виконання малюнка, давайте повторимо правила роботи із акварельними фарбами.

- А зараз ви самостійно зможете спробувати намалювати композицію.

- Тож приступаємо до роботи.

4.2.1 Фізкультхвилинка.

4.2.2 Індивідуальна допомога окремим учням.

Діти, якщо комусь потрібна допомога, підніміть руку, я до вас підійду.

4.3 Оцінювання, коментування та виставка найкращих робіт учнів.

- Прошу перший ряд показати свої роботи другому і третьому ряду, другий ряд, покажіть роботи першому і третьому, третій ряд – першому та другому.

- Молодці! Діти, які отримали веселий смайлик, вийдіть до дошки зі своїми роботами. Це найкращі роботи, ви дуже добре впорались із завданням, вони оригінальні тим, що кожен додав у роботу щось своє, а також вони охайно виконані.

- Інші учні, які отримали сумний смайлик, не засмучуйтесь. У вас також хороші роботи, але вам потрібно бути охайнішими.

- А ті, хто не встиг виконати свої роботи, завершіть їх вдома.

5 Підсумок уроку.

5.1 Підсумкова бесіда.

- Яка тема нашого сьогоднішнього уроку?

- З яких часів бере початок тематична композиція?

- Які композиційні засоби використовує художник, щоб передати свій задум?

- На що багатопланові композиції поділяються за жанром і темою?

5.2 Прибирання робочих місць.

- Молодці! Приберіть, будь ласка, свої робочі місця.

5.3 Домашнє завдання.

- Вдома завершіть свої композиції.

- Дякую за старанність на уроці. До побачення!